

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav hospodářských a sociálních dějin

Bakalářská práce

Jan Vlasák

Pout' ke svatořečení Anežky České do Říma:
Příčiny tolerance pouti a poutníků orgány veřejné moci

Pilgrimage to Rome for the Canonization of Agnes of Bohemia:
Causes of Tolerance of Public Authorities in Relation of Pilgrimage

Doc. PhDr. et JUDr. Jakub Rákosník, PhD.

vedoucí práce

2019

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval panu docentu Rákosníkovi za trpělivou a účinnou pomoc po celou dobu psaní mé práce. Bez této pomoci by má práce nikdy nespátřila světlo světa. Rovněž bych rád poděkoval panu docentu Petráčkovi z Katolické teologické fakulty za pomoc s volbou tématu, i všem ostatním, kteří mi v průběhu práce radili.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny využitě prameny a literaturu, a že jsem tuto práci nepoužil ke splnění studijní povinnosti v rámci jiného studia či k získání jiného titulu.

Abstrakt

Práce se zabývá poutí ke svatořečení Anežky České do Říma, která proběhla v polovině listopadu roku 1989. Snaží se odpovědět na otázku, proč byla tehdejší komunistickou mocí povolena účast velkému množství lidí, i když proti jiným náboženským akcím tohoto typu moc výrazně vystupovala. Na počátku je představena samotná svěťice a nastíněn její historický význam pro dané období. Dále je blíže rozebráno konání náboženských poutí za komunismu, i metody, jakými se režim snažil jejich organizaci bránit, a funkčnost těchto metod. Následně jsou ukázány širší vztahy mezi československým státem a Vatikánem i vliv osobnosti papeže Jana Pavla II. a jeho aktivit na konání celé akce. Nakonec je rozebrán i obraz celé události v tehdejších novinách a poukázáno na oficiální interpretaci, kterou celá akce měla, i jak se tato interpretace lišila od srovnatelných případů. Práce se snaží zejména blíže zaměřit na motivy a argumentaci orgánů veřejné moci.

Klíčová slova: Sv. Anežka, poutě, ÚV KSČ, StB, katolická církev, primas český.

Abstract

This study deals with the pilgrimage to canonization of Agnes of Bohemia to Rome, which took place at the half of November 1989. It tries to provide answer to the question, why so many pilgrims were allowed to travel there, when in other cases the communist power was acting strictly against such events. At the beginning, Saint Agnes is introduced, including her importance as a historical character. Then pilgrimages under communism are analysed including the most common methods used by the regime to fight those events and functionality of those methods. After that, broader relationships between Czechoslovak state and Vatican are shown as well as the influence of pope John Paul II. on the pilgrimage. Finally, the official picture of this event, shown by the state newspapers, is presented, and also the interpretation of this event, compared with interpretation of similar events. The study is focusing primarily on the motives and argumentation of official authorities.

Key words: St. Agnes, Pilgrimage, Central Committee of Communist Party of Czechoslovakia, State Security, Catholic Church, The Primate of Bohemia.

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Svatá Anežka Česká	10
3. Poutě a církevní slavnosti v područí totality	12
4. Vztahy Československa a Vatikánu	19
5. Papež z Polska.....	24
6. Pout' v novinách	29
7. Závěr.....	36
8. Seznam zdrojů	40

1. Úvod

Přesně v 8 hodin ráno 11. listopadu roku 1989 překročil František Růžička za zpěvu písně *Oslavujme Hospodina, neboť je dobrý* hraniční přechod Dolní Dvořiště-Wulłowitz, aby se tak stal jedním ze zhruba desítky tisíc našich krajanů, kteří se následujícího dne zúčastnili v Římě svatořečení Anežky Přemyslovny.¹ Jednalo se tak o první kanonizaci světce českého původu po 270ti letech, kdy byl kanonizován Jan Nepomucký, což činilo celou akci nesmírně atraktivní pro poutníky z Československa. Událost však proběhla ještě během komunistického panování v této zemi, třebaže na samém jeho sklonku (v čemž vidí někteří katolíci dodnes jistou skrytou kauzalitu vzpomínající u toho na profesorem Tomášem Halíkem připomenuté poselství, že české zemi bude opět dobře, až bude Anežka Přemyslovna svatořečena). Komunistická moc, která jindy jakýmkoliv akcím náboženského charakteru nepřála, v tuto chvíli zvolila překvapivě benevolentní přístup, většině poutníků nejenže výjezd do zahraničí nezakázala a neznemožnila, naopak byla v udílení výjezdních doložek více než štedrá a akci pomáhala i částečně sama organizovat.

Z dnešního pohledu se možná můžeme domnívat, že se jednalo pouze o důkaz slábnutí a odumírání nepopulárního režimu, nicméně razance, s jakou byl schopen zasahovat proti církevním akcím ještě krátkou dobu před touto událostí, nemluvě o notoricky známém brutálním zásahu proti demonstrujícím studentům, který následoval velmi krátce poté, svědčí o tom, že bylo nepochybně v moci represivního aparátu udělat něco tak snadného, jako výjezd do zahraničí poutníkům prostě nepovolit. O tom vypovídá jednak to, že pro mnoho poutníků byla tato možnost velmi překvapivá, často se setkáme se svědectvími o zázračném působení světice, bez kterého by vycestovat nebylo možné. Mnozí podnikali určité riskantní kroky, například při pokoutním shánění valutových platidel, jenom aby sehnali prostředky se do Říma dostat. Jak ostatně vzpomíná zmíněný František Růžička, mnoho lidí to tehdy považovalo za možná svoji jedinou a poslední šanci podívat se na západ od železné opony. Ale vypovídá o tom i postoj samotného Vatikánu, který v obavě z výrazné redukce počtu poutníků, případně jejich důkladného výběru podle kádrových kritérií tehdejší moci, nechal stejně s Anežkou Přemyslovnou svatořečit i polského mnicha Adama Chmielowského, aby tak celý obřad nepůsobil trapným dojmem poloprázdné katedrály. A

¹ Růžička František, *Fragmenty římské*, Jarošík: České Budějovice, 1992.

třebaže nebyli stále do zahraničí puštěni všichni zájemci a některým zvláště výrazným členům tajné církve byl výjezd zapovězen, i organizátoři vzpomínají na nečekanou vstřícnost a ochotu komunistických úředníků.

Poslední léta komunistického režimu v naší zemi a zejména listopad roku 1989 patří nepochybně k více frekventovaným historiografickým tématům. Nejinak je tomu i v případě potýkání se katolické církve s komunistickou mocí, v rámci kterého patří právě svatořečení Anežky Přemyslovny a s ním spojená pouť do Říma k jednomu z přelomových bodů tohoto zápasu. Nicméně detailní analýza přístupu orgánů veřejné moci k celé problematice a přesný rozbor důvodů, pro které poutníky do kapitalistické ciziny nakonec pustily, stále chybí. Přitom je tato událost nepochybně jedna z klíčových pro pochopení rozpadu socialistického státu u nás a průzkum argumentace a postojů režimních orgánů může vrhnout více světla nejen na dějiny katolické církve, ale i napomoci našemu chápání následujících listopadových událostí. Pomůže nám snad také vytvořit si lepší náhled na to, jaký měl režim názor na katolickou církev v roce 1989, ale co očekával i od celé československé společnosti a jakým způsobem se jí snažil akci prezentovat. Je tedy třeba zrekonstruovat celou pouť z pohledu oficiální moci a ptát se po důvodech, jaké vedly ke zvýšené benevolenci právě při této příležitosti. K tomu je možno použít jak primární prameny zachycující interní komunikaci komunistických orgánů mezi sebou, tak například i novinové články sloužící jako jakási prezentace názorů komunistické moci navenek vůči vlastním občanům. Ke slovu přijde samozřejmě i sekundární literatura, stejně jako vzpomínky účastníků, kteří se na akci podíleli například jako organizátoři.

Cílem práce je tedy zachytit přesné důvody, které vedly představitele veřejné moci k tak nebývalému ústupku církvi a Vatikánu. K tomu je třeba nalézt odpovědi zejména na tyto otázky: Jaké faktory mohly hrát nejvýznamnější roli při rozhodnutí o povolení účasti tolika poutníků? Měly na toto rozhodnutí nějaký vliv vztahy Československého státu a Vatikánu, případně osoba papeže Jana Pavla II.? A konečně, jak se toto neortodoxní rozhodnutí pokoušel režim prezentovat veřejnosti prostřednictvím novin?

Struktura této práce se zaměří na vícero širších okolností pouti tak, aby se dalo na tuto otázku co nejpřesněji odpovědět. Ze začátku je třeba detailněji zohlednit situaci katolické církve v naší zemi před demokratickou revolucí a obecné trendy formující její vztahy s oficiální mocí. To obnáší prozkoumat obvyklé obtíže při organizování náboženských akcí podobného druhu a přístup, jaký k nim zaujímal mocenské orgány včetně přijímaných opatření a protiopatření, ale i praktický dopad a efektivitu těchto opatření. K situaci domácí

církve ovšem neoddělitelně patří i vztah státu a Vatikánu, respektive úřadujícího papeže, který mnohdy domácí církve ovlivňoval výrazněji než snaha věřících a domácích prelátů. Rozbor diplomatických styků vatikánských a československých delegací rozporných témat i způsobů dosahování kompromisu, bylo-li ho vůbec dosaženo, stejně jako vliv papežů na tato jednání, nepochybně pomůže blíže osvětlit zkoumaný problém. Mediální pokrytí akce a převládající interpretace kanonizace českého světce v ateistickém státu novinovými články je rovněž jeden z analyzovaných aspektů. Při zkoumání všech nastíněných témat nestačí krátce poukázat na situaci v listopadu roku 1989, ale pokusit se objevit dlouhodobější trendy vedoucí až k římské pouti, zvláště co se týče 80. let 20. století.

Při tom je možno vycházet z poměrně bohaté pramenné základny zahrnující zejména zápisy z jednání předsednictva ÚV KSČ, různá hodnocení situace prováděná bezpečnostními orgány, stejně jako zápisy ze seminářů věnujících se církevní problematice a boji s církvemi a jejich aktivitou. Přístupná je rovněž velká řada novinových článků. Obsáhlá je i vzpomínková literatura zejména z prostředí katolického disentu, ať už vedená formou rozhovorů z příslušnými osobnostmi, jako jsou například kněží Tomáš Halík nebo Jan Otčenášek, či filozoficky a politicky orientované články literárně činných disidentů jako Ján Čarnogurský nebo Václav Benda. Existuje rovněž rozsáhlé množství sekundární literatury věnující se církevní problematice a 80. letům, za všechny autory zmiňme například Jaroslava Balíka, Jiřího Hanuše či Jaroslava Cuhru. Jelikož však většina autorů píšících o katolické církvi pochází z církevního prostředí, objevuje se občas tendence nekriticky přejímat informace a zejména názory na jednotlivé osoby či interpretace konkrétních událostí. Může tak docházet k nadhodnocování některých specifických pohledů, které však nejsou obecně sdíleny. Mezi takto sporná témata může patřit například přeceňování role papeže Jana Pavla II. či některé osobní názory na kardinála Tomáška, které jsou podány jako obecně platné. Přesto není třeba se obávat nedostatku zdrojů ani tuto jednostrannost vnímat jako naprosto zásadní. Badatel zabývající se tímto tématem má skutečně na výběr z množství literatury a pramenů, je spíše třeba správně vybírat a následně je vhodně interpretovat.

2. Svatá Anežka Česká

Jedna z českých zemských patronek a zakladatelka řádu Křižovníků s červenou hvězdou svatá Anežka se narodila někdy na přelomu 12. a 13. století jako dcera Přemysla Otakara I. a Konstancie Uherské, přesné datum však dodnes není známo. Už od velmi útlého dětství byla vychovávána v klášteře, kde mohla zblízka poznat řeholní život. Vzhledem k jejímu původu šlechtičny z královského rodu však pro ni pochopitelně nebyla řeholní dráha plánována,² už od svých tří let byla zasnoubena a hrála významnou roli ve sňatkové politice svého otce. Ze všech plánovaných sňatků, přičemž mezi její možné ženichy patřili i někteří nejvýznamnější mužové tehdejší Evropy, však nakonec z různých důvodů sešlo. Budoucí světice však místo svatby zatoužila po klidu klášterního života, a po smrti svého autoritativního otce prosadila u jeho nástupce a svého bratra Václava zrušení nesmírně lukrativního sňatku se samotným císařem Římské říše Fridrichem II. a svůj odchod do kláštera, což bylo v té době považováno za velmi bohulibý čin. Své věno jmenovala na stavbu ženského kláštera nově vznikající řehole klarisek. Byla tak první členkou tohoto žebravého řádu v Evropě, která pocházela z královské rodiny.

Její odchod do kláštera však v žádném případě neznamenal odchod z aktivního veřejného života. Kromě starostí o dobudování kláštera byla rovněž jeho abatyší, třebaže této funkce se roku 1238 dobrovolně zřekla. Vynikla však velkou aktivitou a neústupností, s jakou na papeži Řehořovi IX. žádala uznání naprosté chudoby pro její řeholi, dopisovala si rovněž se zakladatelkou řádu svatou Klárou. Stala se však rovněž významnou prostřednicí v některých rodinných sporech Přemyslovců a po smrti krále Přemysla Otakara II. se její klášter stal útočištěm některých žen z královské rodiny při jejich sporech s poručníkem Otou Braniborským. Rovněž založila poblíž Juditina mostu špitál, u kterého vznikl mužský řád Křižovníků s červenou hvězdou.³ Zemřela ve velmi vysokém věku, alespoň na poměry

² Zlatá bula sicilská byla Přemyslu Otakarovi I. udělena roku 1212, tedy v době, kdy už byla svatá Anežka na jistě světě, byla však stále velmi mladá.

³ Řád Křižovníků s červenou hvězdou vznikl z původního špitálního bratrstva u kostela svatého Haštala v Praze, které bylo založeno právě svatou Anežkou v roce 1233. Už v roce 1237 ho papež Řehoř IX. povýšil na řád s řeholními pravidly. V roce 1252 se Křižovníci trvale usadili u Juditina mostu a působil v tamějším špitále Svatého Ducha. Podíleli se však i na jiných než špitálních aktivitách, například na údržbě Juditina mostu. Odtud se řád dále rozšiřoval na Moravu a Slezsko. V jeho dlouhé historii přicházely světlé i tmavší momenty, nicméně nikdy nepřestal zcela fungovat. Během nacistické okupace byly pražské budovy řádu využívány okupační správou, po komunistickém převratu byl řád zakázán a jeho budovy sloužily pro změnu komunistickému ministerstvu vnitra. Po roce 1989 byl však řád oficiálně obnoven a provádí svoji činnost dodnes.

vrcholného středověku, více než sedmdesátiletá v roce 1282. O její kanonizaci se snažili už Eliška Přemyslovna nebo Karel IV., z různých důvodů k ní však velmi dlouho nedošlo. Roku 1874 byla zásluhou úsilí řádu jezuitů a tehdejšího pražského arcibiskupa Bedřicha Schwarzenberga blahoslavena. Stala se tak jednou ze zemských patronek, která zároveň sloužila ve stále více národnostně rozdělené společnosti jako určitý svorník mezi Čechy a Němci, protože úcta k ní byla rozšířena mezi oba tyto národy. O obnovení kanonizačního procesu usiloval už pražský arcibiskup Josef Beran, k úspěšnému konci však byl doveden až za papeže Jana Pavla II. a arcibiskupa Františka Tomáška právě v roce 1989. Kanonizační komise započala svoji práci v roce 1983, vycházela při tom zejména z podkladů shromážděných už u příležitosti jejího beatifikačního procesu. K novým zázrakům patřilo například zdokumentované zázračné uzdravení jistého Karla Reisingera. Tento proces byl dokončen na konci roku 1988 a v únoru 1989 bylo uděleno papežské požehnání ke svatořečení. To pak následně proběhlo v Římě 12. listopadu stejného roku.⁴

Postava svaté Anežky a její neobyčejný životní příběh skýtaly inspiraci mnohým umělcům. Petr Piřha zmiňuje báseň, kterou o své lásce právě ke svaté Anežce Přemyslovně napsal syn Fridricha II. Jindřich, jeden ze snoubenců svaté Anežky, během svého uvěznění.⁵ Její postava byla mnohokrát zpodobněna na různých obrazech, vznikaly rovněž její životopisy a do dnešní doby jsou například vydávány nové romány o jejím životě a působení, jí založený klášter dnes slouží jako prostory pro Národní galerii. Zapomenout nelze ani na její ztvárnění na pomníku svatého Václava na Václavském náměstí. Během barokní doby existovala legenda o tom, že najde-li se její hrob, nastanou českému národu lepší časy, během totality zejména na konci 80. let se rozšířilo úsloví, že lepší časy nastanou, až bude Anežka svatořečena, což bývá často dáváno do symbolické souvislosti s událostmi 17. listopadu a krátce na to následujícím pádem komunistického režimu.⁶

Během pouti ke svatořečení Anežky Přemyslovny byli poutníci z Čech označeni řádovými symboly, totiž křížem a hvězdou.

<http://krizovnici.eu/o-radu/historie-a-vyvoj-radu/> ke dni 1.4.2019.

⁴ Felskau Christian-Frederik, Agnes von Böhmen und die Klosteranlage der Klarissen und Franziskaner in Prag: Leben und Institution, Legende und Verehrung, Traugott Bautz: Nordhausen, 2008.

⁵ Piřha Petr, Čechy a jejich svatí, Comdes: Praha, 1999, str. 92.

⁶ Šmied Miroslav, Záruba František (ed.), Svatá Anežka a velké ženy její doby, Universita Karlova v Praze: Praha, 2013.

3. Poutě a církevní slavnosti v područí totality

Poutní místa a poutě patří již odpradávná k jedné z tradic vlastní křesťanům různých církví a k běžné součásti života z víry. Nejinak tomu je i u nás, na území bývalého Československa se nachází mnoho poutních míst s často nesmírně dlouhou tradicí. Za mnohé zmiňme například Velehrad na Moravě a Prahu jako poutní centrum v Čechách, opomínuta nesmějí jistě zůstat ani významná poutní místa na Slovensku, jako je Levoča nebo Šaštín. Na Slovensku a v menší míře i na Moravě mají poutě mnohem silnější tradici, Ján Čarnogurský dokonce označuje poutě za „národní bohatství Slovenska“.⁷

Svoji relevanci neztratily poutě ani po komunistickém převratu v únoru 1948, kdy se k moci v zemi dostala strana, která jako součást svého programu měla dnes již okřídlenou větu Karla Marxe o *náboženství jako opiu lidstva*, a podle toho k církevnímu životu a lidové zbožnosti také přistupovala. Třebaže víra v Boha a její otevřené projevy nebyly rozhodně v komunistickém Československu podporovány, ani v době nejtužší komunistické perzekuce 50. let nebylo možné poutě zcela vymýtit či zakázat a jejich tradice tak pokračuje v průběhu celé doby až do 80. let, kdy se z poutí stávaly čím dál tím masovější a zároveň odvážnější akce, kde se silně ukazovala slabost tehdejšího komunistického režimu. V této kapitole krátce představím vývoj poutí, případně podobných náboženských slavností v Československu během socialismu a krátce nastíním cestu, která vedla od masových zatýkání a pronásledování církve, přes její znevýhodňování a administrativní šikanu až po svým způsobem pro pamětníky těžko uvěřitelné finále při svatořečení Anežky Přemyslovny v Římě v roce 1989.

3.1. Od Vítězného února po pražské milénium

Po převzetí moci komunistickou stranou v únoru roku 1948 se vztahy mezi katolickou církví a státem začaly velmi rychle zhoršovat. Ještě 14. června 1948 byl Klement Gottwald přítomen na slavnostním *Te Deum* v katedrále na oslavu svého zvolení prezidentem, velmi záhy však začaly represe zaměřené proti církvi. Snahou moci bylo rozbít oficiální strukturu církve a vytlačit výkon náboženských obřadů z veřejných míst, čímž se mělo postupně dosáhnout ateizace společnosti. Přesto z různých důvodů nemohly být pouti zakázány úplně. Komunistická ústava z roku 1948 v Podrobných ustanoveních zakotvuje svobodu svědomí a vyznání, a také formálně uznává právo vyznávat jakoukoliv

⁷ Čarnogurský Ján, O pútiach a o inom, In: Videné od Dunaja. Kaligram: Bratislava, 1997, str. 54.

náboženskou víru (§16), stejně jako vykonávat s touto vírou spjaté náboženské úkony (§17),⁸ nejinak je tomu i s první „socialistickou“ ústavou z roku 1960, kde je obdobné právo zakotveno v odstavci 1 článku 32.⁹ Třebaže běžnou praxí zemí východního bloku bylo vydávání obsáhlých seznamů občanských práv, které však nebyly respektovány,¹⁰ úplný zákaz této populární formy náboženských úkonů by byl před zahraničím jen nelehko obhajitelný.

Stejně tak k určité toleranci poutí mohla přispět rovněž (byť pouze formální) přítomnost Československé strany lidové v Národní frontě a účast některých jejích politiků na vládě,¹¹ případně na Slovensku podobná úloha Strany slobody. Členové Československé strany lidové se na organizování poutních akcí a podobných náboženských aktivit podíleli, přesto však každá taková činnost podléhala nutnosti schválení příslušným národním výborem, k čemuž docházelo „podle nálady místních funkcionářů.“¹² Hovoříme-li o úloze Československé strany lidové je na tomto místě rovněž vhodné zmínit její aktivní účast na pouti ke svatořečení Anežky v Římě. Právě Československá strana lidová objednala jeden ze čtyř zvláštních vlaků vypravených při této příležitosti do Říma.¹³ Na návrh vedení strany byla 10. listopadu 1989 rovněž rozšířena plánovaná oficiální delegace za Československou republiku o zástupce této strany, a to konkrétně o jejího předsedu Zbyňka Žalmana.¹⁴

Tato fakta sice jistě nemohou zakrýt silné pronásledování katolické církve, ať už skrze její podřízení přísným náboženským zákonům či pronásledováním konkrétních osob, nicméně úplný zákaz církve ani jejích aktivit nebyl zřejmě proveditelný.

Ve druhé polovině 60. let v souvislosti s Pražským jarem perzekuce poutí a poutníků polevila, za zmínku stojí například pout' na Velehrad v roce 1968, kde bylo mimo jiné veřejně vyhlášeno dílo koncilní obnovy. Určitým způsobem vzrostl rovněž vliv

⁸ Zákon číslo 150/1948 Sb. Ústava Československé republiky.

⁹ Zákon číslo 100/1960 Sb. Ústava Československé socialistické republiky.

¹⁰ Pelikán Dragutin, Dějiny ruského práva, In: Dějiny evropského kontinentálního práva, Leges: Praha, 2018, str. 538.

¹¹ V 50. letech byl například ministrem dopravy A. Petr, jeden z nejznámějších lidoveckých kolaborantů s komunistickou mocí pak byl lidovec J. Plojhar, sám vysvěcený katolický kněz, a našli by se i někteří další.

¹² Lukeš Bohumil, Československá strana lidová, In: Politické strany – Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a v Československu 1861-2004 II. Díl: Období 1938-2004, Doplněk: Brno, 2005, str. 1294, pro srovnání viz celá kapitola.

¹³ ABS, Správa kontrarozvědky II. díl, A 34/1, 316, Jízdní řády zvláštních vlaků.

¹⁴ Původně byla schválena delegace ve složení: Milan Kymlička (vedoucí delegace), Vladimír Janků, František Jelínek a Norbert Židek.

NÁ, ÚV-KSČ Představenstvo, P 138/89, Rozšíření delegace na svatořečení Anežky Přemyslovny.

Československé strany lidové. Nicméně v souvislosti s normalizací se vedení komunistické strany vrátilo k politice zatlačování církve z veřejného života.¹⁵

Za jeden z úspěchů normalizační snahy vytlačit církev ze získaných pozic se dá považovat oslava milénia pražského biskupství v roce 1973. Ač biskup Tomášek vyvinul veliké úsilí, aby byla tato akce náležitě oslavena, vše údajně začal plánovat již roku 1967 a mimo jiné rozeslal v souvislosti s celou událostí 25 pastýřských listů,¹⁶ nakonec celé milénium vyšlo takřka naprázdno. Na Bílou sobotu roku 1973 byl sice ve Svatovítském chrámu vztyčen darovaný kříž od papeže Pavla VI., oslavy však neměly zdaleka rozsah, který byl zamýšlen, a oficiální moci se v zásadě podařilo celou akci utlumit. Za zvláště závažný je rovněž považován absolutní nezáměr, který o přípravu projevil nový olomoucký biskup Vrana, do svého jmenování předseda s režimem kolaborujícího hnutí kněžích Sdružení katolického duchovenstva *Pacem in terris*,¹⁷ jehož jmenování bylo plodem smířlivé politiky Vatikánu a východních zemí praktikované papežem Pavlem VI., jak bude ještě zmíněno později. Celkově se tato akce dá považovat za výrazný neúspěch biskupa Tomáška a jeden z důvodů, proč mu bylo posměšně přezdíváno *generál bez vojska*.¹⁸

3.2. Probouzející se církev

Ve druhé polovině 80. let došlo ohledně poutí k velkému přelomu a jejich vliv výrazně stoupl. Za důležitý mezník v tomto smyslu bývá některými považována pouť na moravský Velehrad v roce 1985, některými pouť k blahoslavené Anežce Přemyslovně do

¹⁵ Cuhra Jaroslav, Anežská pouť jako začátek jednoho zvratu, In: *Confluens – Vlastivědný sborník Mělnicka*, Regionální muzeum Mělník: Mělník, 2013, číslo 8., str. 106.

¹⁶ Svoboda Bohumil, Na straně národa: Kardinál Tomášek v zápase s komunistickým režimem (1965-1989), Vyšehrad: Praha, 2006.

¹⁷ *Sdružení katolického duchovenstva Pacem in terris* (dále jen SKD PIT) byla kněžská organizace založená oficiálně 31. srpna 1971. Mezi jeho činnosti patřilo například vydávání *Katolických novin*, či edice *Teologické studie*, v ostatních ohledech však vystupovalo v podstatě jako další součást Národní fronty a vydávalo mnoho různých politických prohlášení v souladu se zájmy režimu. Sdružení však zpočátku nebylo formálně zakázáno a účast v něm byla v podstatě podmínkou k udělení státního souhlasu pro kněze. Zlom nastal po vydání papežského dekretu *Quidam episcopi*, který podobná politická sdružení jasně zakázal. Od té doby zájem o účast z řad věřících upadal, sdružení však existovalo až do 7. prosince 1989, kdy bylo formálně rozpuštěno.

Navazovalo na starší *Mírové hnutí katolického duchovenstva*, které vzniklo za podobným účelem ovládnutí církve v 50. letech. 21. března 1968 rezignovala na sjezdu celá česká část vedení hnutí na nátlak arcibiskupa Tomáška, který se hnutí pokusil nahradit *Dilem koncilové obnovy*. Jelikož byla účast na těchto hnutích často nutná k získání státního souhlasu, bylo mnoho členů z řad kněžích pouze pasivními členy z nutnosti. Z těchto hnutí se však rekrutovalo větší množství agenturních spolupracovníků StB.

Balík Stanislav, Hanuš Jiří, *Katolická církev v Československu 1945-1989*, Centrum pro studium demokracie a kultury: Brno, 2013, str. 129-145.

¹⁸ Cuhra Jaroslav, Anežská pouť... viz výše, str. 105.

pražské katedrály v roce 1988, která rovněž byla první výraznou akcí Desetiletí duchovní obnovy vyhlášeného v listopadu 1987.

Při výročí 1100 let od úmrtí jednoho z nejvýznamnějších církevních věrozvěstů a světců Slovanů, totiž svatého Metoděje, proběhla 7. července 1985 pouť na moravský Velehrad. Její hlavní význam bývá spatřován v neobyčejně velké účasti,¹⁹ ale i ve spontánním odporu, který věřící projevíli zástupcům komunistické moci, kteří se snažili „uzurpovat“ si celou událost pro sebe a pokusit se zakrýt její církevní rozměr stranickou rétorikou. Před začátkem mše vystoupili předseda ONV Uherské Hradiště Lapčík a český ministr kultury Klusák, kteří se pokusili celou pouť představit v duchu ostatních akcí konaných komunistickou stranou, jako jakési mírové shromáždění, které nemá s náboženstvím příliš co dělat. Byli ve svých projevech přerušováni pískotem a davý jim i jinak projevovaly svoji nevoli pokaždé, když řekli něco pro pouť nevhodného. Objevovalo se volání po náboženské svobodě, ale například i doplňování titulů svatí před jména Cyrila a Metoděje, když je zmínění zástupci státu úmyslně vypouštěli. Nutno říct, že takový otevřený protest proti projevům oficiálních mocenských představitelů byl v té době v naší zemi nevídaný. S ním také silně kontrastovalo nadšené přijetí, které se dostalo kardinálu Tomáškovi a papežskému legátovi Casarolimu. Snaha režimu představit pouť jako jakousi mírovou událost selhala a kardinál Tomášek zde, slovy disidenta Václava Bendy, „*stanul jako skutečný církevní kníže, který z titulu své pastýřské autority suverénně ovládá zástupy*“.²⁰

Jestliže se pouť na Velehrad, kterou snad lze právem nazvat první porážkou komunistické moci v tom smyslu, že její vměšování bylo odmítnuto a její vyslanci veřejně vypískáni, odehrála daleko na jižní Moravě a její obraz mohl být oficiálními médii různě deformován, pouť k blahosladené Anežce Přemyslovně 6. března 1988 proběhla v samotném hlavním městě státu, na očích takřka všech jeho obyvatel. Přípravy státní moci a bezpečnostních složek na celou akci byly pečlivé, nicméně tentokrát se nepodařilo zopakovat rok 1973 a nezájem, s jakým se setkaly oslavy milénia pražského biskupství. Jak udává jeden z organizátorů akce Václav Vaško, ani přítomnost neuniformovaných

¹⁹ Počty účastníků nelze přesně zjistit a v podstatě v každé publikaci je uváděno odlišné číslo. Hovoří se o 100- 200 účastnících, někdy se udávají čísla o něco vyšší. Blíže se těmito počty a možnostmi jejich přesnějšího určení zabývá disident Václav Benda, pro úplnost třeba dodat, že zrovna on odhaduje spíše vyšší počty.

Benda Václav, Znovu křesťanství a politika: jak dál po Velehradě?, In: Noční kádrový dotazník a jiné boje, Fra: Praha, 2009, str. 164.

²⁰ Benda Václav, Znovu křesťanství... viz výše, str. 168. (parafrázováno autorem práce).

příslušníků SNB a Lidových milicí nenarušila důstojný průběh mše v katedrále, třebaže z tohoto scénáře měl na začátku bohoslužby obavy. Zde se nabízely vzpomínky na rok 1949, kdy byl podobným způsobem z katedrály vypískán tehdejší kardinál Beran.²¹ Akce následně pokračovala, když mnozí věřící doprovázeli kardinála Tomáška do jeho rezidence v Arcibiskupském paláci, provolávající u toho hesla na podporu kardinála a církevní svobody. Došlo samozřejmě i na zpěv náboženských písní i možná poněkud překvapivě na státní hymnu. Rozsáhlá bezpečnostní opatření se sice neminula účinkem zcela, z předem odhadovaného počtu 50 až 60 000 poutníků nakonec do Prahy dorazilo „pouze“ něco okolo 10 000,²² velmi negativní ohlas, který aktivita bezpečnostních složek vzbudila zejména v zahraničí, však snížený zájem poutníků pravděpodobně více než vynahradil.

Tyto dvě pouti pochopitelně tvoří jenom dva kamínky v celé mozaice rostoucí poutní aktivity věřících druhé poloviny 80. let. Podobných úspěšných akcí proběhlo do roku 1989 více, za zmínku stojí například svatovojtěšská pouť 22. dubna 1988, nebo oslava 90. narozenin kardinála Tomáška o rok později, příkladů bychom však našli více. Je také potřeba nezapomenout na to, že na Slovensku probíhaly velké poutě po celou dobu existence komunistického režimu, jejich rozsah pak byl vždy mnohem větší než při srovnatelných akcích v Čechách. Během zmiňované pouti na Velehrad v roce 1985 probíhala na Slovensku rovněž tradiční pouť do Levoči, s účastí údajně okolo 100 000 poutníků, přičemž velká část poutníků na Velehrad byla rovněž ze Slovenska. Tyto dvě poutě jsem zvolil jako příklady největších a pravděpodobně i nejúspěšnějších akcí podobného typu, zejména pro jejich do určité míry konfrontační charakter.

3.3. Státní represe

Jak už bylo zmíněno na začátku, pouti nebyly režimu ani trochu po chuti a snaha vždy byla jejich rozsah pokud možno omezit. Na rozdíl od politických demonstrací však bylo prakticky vyloučeno proti poutníkům v místě konání poutě použít hrubou sílu, k rozhánění poutí násilím tak nedocházelo. Jak si všímá například Ján Čarnogurský, věřící byli svým počtem a vzájemnou solidaritou na samotné akci jaksi chráněni a státní moc proti nim nezasahovala.²³ Podobně se o situaci poutníků zmiňuje i Ján Šimulčík, který své tvrzení

²¹ Vaško Václav, Ne vším jsem byl rád, Karmelitánské nakladatelství: Kostelní Vydří, 2001, str. 354.

²² Čísla zde uváděná je rovněž třeba brát pouze jako orientační.

Benda Václav, Církev bojující In: Noční kádrový dotazník a jiné boje, Fra: Praha, 2009, str. 41.

²³ Čarnogurský Ján, O pútiach a o inom... viz výše. str. 54.

dokládá příkladem z roku 1986, kdy se na pouti v Šaštíně pokusila policejní hlídka legitimovat skupinku mladých poutníků, což nebylo lhostejné ostatním přihlížejícím. Ti pak houfně nabízeli příslušníkům své občanské průkazy k perlustraci v takovém množství, že se celá situace stala pro hlídku trapnou a raději opustila pole, aniž došlo k plánované perzekuci prve legitimovaných.²⁴ Zde lze uvést určitou výjimku, když se v roce 1988 na Velký pátek 25. března konala v Bratislavě na Hvězdoslavově náměstí demonstrace za církevní svobodu, která byla rozehnána vodními děly, a došlo k řadě zatčení, nicméně zde se nejednalo o pouť, pouze demonstraci spojenou s církevním svátkem, třebaže je otázka, zda se požadavek církevní svobody a obsazení prázdných biskupství dá považovat za v pravém slova smyslu politický.

Násilná perzekuce tak většinou předcházela akci či ji naopak následovala, když už poutníky nechránil jejich počet a vysoká koncentrace. Docházelo tak například k preventivnímu zadržování členů tajné církve a Charty 77, aby jim tak byla účast na akci znemožněna, stejně jako k postihování poutníků po skončení akce. Jako záminka k zvláště brutálním postihům mohly někdy poutě sloužit krátce po převzetí moci komunistickou stranou, například velká pouť v roce 1949, která zapříčinila rozsáhlé zatýkání v rámci likvidace katolické skupiny Orel. Ušetřeni tehdy nebyli ani někteří tehdy již bývalí poslanci za Československou stranu lidovou.²⁵ Perzekuce v období normalizace a zejména v 80. letech již nebyly srovnatelně drastické, účast na pouti však stále nebyla zcela bez rizika.

Opatření užívaná proti poutím tak byla většinou jiného rázu. Zcela typickým se stalo naprosté mlčení sdělovacích prostředků o pořádání pouti i o jejím průběhu, případně záměrná a často zcela nepokrytá dezinformační kampaň, která měla pouti a ostatní církevní shromáždění postavit do naprosto falešného světla.

Z dalších opatření lze zmínit úmyslné konání různých kulturních a jiných aktivit ve stejném čase jakou poutě, aby se tak snížil počet účastníků, často se rovněž jednalo o akce s povinnou účastí. Také docházelo k systematickému omezování dopravy, ať už pomocí zákazů pronájmu dopravních prostředků, rušení již objednaných zájezdů i dopravních spojů, či zákazu kupovat lístky na konkrétní zastávky, přes které následně autobusy projížděly bez zastavení. Docházelo rovněž ke zvýšené aktivitě policejních sil, ať už dopravních, které v širokém okruhu kolem místa konání pouti zastavovaly auta a podrobovaly je různým

²⁴ Šimulčík Ján, *Katolícká cirkev a nežná revolúcia 1989*, Vydavateľstvá Michala Vaška: Prešov, 1999, str. 11-12.

²⁵ Lukeš Bohumil, *Československá strana lidová...* viz výše. str. 1292.

mnohdy úmorným prohlídkám, tak na samotném místě konání, kde bývalo přítomno neúměrně velké množství pořádkových sil. Příkladem budiž přítomnost maskovaných příslušníků SNB a Lidových milic na bohoslužbě přímo v katedrále svatého Víta při pouti k blahoslavené Anežce. Běžnou praxí bylo rovněž natáčení a focení účastníků, které mělo vyvolávat nervozitu a odradit od další účasti. Docházelo i k drobnějším opatřením, která v kontextu však musela působit vyloženě nevkusně. Václav Benda vzpomíná na přítomnost hlučných pout'ových atrakcí nedaleko konání bohoslužby na Velehradě,²⁶ které rušily po celou dobu mše, papežský legát Casaroli zase na to, jak při jedné jeho návštěvě ve slovenské Nitře byla krátce před konáním pouti vyhlášena epidemie slintavky, třebaže se pravděpodobně jednalo o fámou.²⁷

Jak ve svém článku ukazuje Jaroslav Cuhra,²⁸ opatření veřejné moci se během času příliš neměnila. Zatímco někdy zaznamenala úspěch a dařilo se pomocí nich církevní život z veřejné sféry prakticky vytlačit, ve druhé polovině 80. let již jejich účinek prudce klesl. Ani přes zvýšenou snahu se v roce 1988 nepovedlo zopakovat „úspěch“ z roku 1973. V té době se navíc drobná slavnost stala v podstatě z každé bohoslužby kardinála Tomáška v katedrále, což vedlo v roce 1986 k poněkud absurdnímu nařízení, aby cestu z katedrály do své rezidence v arcibiskupském paláci, tedy několik stovek metrů, absolvoval ve svém automobilu. Tím se mělo zabránit tomu, že ho po každé mši doprovázeli věřící, kteří mu vyjadřovali podporu a volali po náboženské svobodě. Přes tato různá opatření, která musela být pro státní moc velmi nákladná a náročná, se již nedařilo docházet ke kýženým výsledkům, poutě a různé jiné náboženské slavnosti se stávaly stále masovějšími a stále jednoznačněji na nich byly vyjadřovány požadavky věřících. Přesnější hodnocení a argumentace jednotlivých složek státního aparátu, které mají na starosti církevní problematiku, bude uvedeno v následující kapitole, nicméně již zde mohu shrnout, že tento fakt považuji za jeden z důvodů zvýšené benevolence v propouštění věřících do zahraničí v roce 1989.

²⁶ Benda Václav, *Znovu křesťanství...* viz výše. str. 168.

²⁷ Casaroli Agostino, *Trýzeň trpělivosti*, Karmelitánské nakladatelství: Kostelní Vydří, 2001, str. 160.

²⁸ Cuhra Jaroslav, *Anežská pout'*... viz výše.

4. Vztahy Československa a Vatikánu

Vztah mezi státem a domácí katolickou církví bývá často velmi silně ovlivněn i faktem, že katolická církev je mezinárodní organizace s jednoznačně určenou hierarchií, a proto mezinárodní vztahy s papežským stolcem mají mnohdy velmi významný vliv na postavení domácí církve. Nejinak tomu bylo i v období socialismu, kdy zejména jednotliví papežové, případně i jejich legáti a jejich vztah ke komunismu a vyjednávací strategie mohli situaci československé církve významně ovlivnit. Zkoumáme-li proto důvody, pro které bylo tolika poutníkům dovoleno vycestovat do zahraničí a zúčastnit se bohoslužby při příležitosti svatořečení Anežky Přemyslovny, je potřeba zaměřit se mimo situaci v domácí církvi i na zahraniční perspektivu, abychom viděli, jak tyto vztahy mohly ovlivnit pořádání celé akce.

Mezi únorem 1948 a listopadem 1989 se na Petrově stolci vystříдалo pět různých papežů. Pius XII. proslul velmi nesmlouvavým postojem proti komunismu ve východní Evropě. Za jeho pontifikátu vyšly mimo jiné tvrdé, v prostředí socialistických zemí však těžko aplikovatelné exkomunikační dekrety zaměřené proti členům komunistické strany a komunismu jako takovému. Od šedesátých let potom přicházejí papežové Jan XXIII., Pavel VI. a Jan Pavel I., kteří se snažili o poněkud smířlivější postoj a hledání dialogu se socialistickými vládami. Nový kurz pak přišel s historicky jediným papežem z Polska Janem Pavlem II., který naopak proslul neústupným bojem proti komunismu. V následující kapitole se tedy pokusím ukázat vliv mezinárodních vztahů s Vatikánem na konání římské pouti.

4.1. Uprázdňená biskupství

O vztahu státu a domácí církve již bylo v krátkosti pojednáno v předchozí kapitole. Po krátkém období, kdy se zdálo, že obě strany usilují o jakýsi kompromis, začalo během roku 1949 vytrvalé a systematické tažení s cílem rozbít a podmanit si církev. Jeho součástí byl mimo jiné útok na nejvyšší církevní představitele – biskupy. Snahou bylo je izolovat od věřících a vytlačit je z jakéhokoliv aktivního veřejného života. Místo velikých procesů se tak dalo spíše cestou internací a domácích vězení, kdy například pražský arcibiskup Josef Beran byl mnoho let zcela odříznut od světa bez možnosti dostávat jakékoliv informace o dění v zemi a byl internován na různých místech v republice. Nejednalo se sice o vězení a nebyl nikdy za nic souzen ani odsouzen, ale tento stav mu prakticky znemožnil vykonávat

jeho úřad. Nutno dodat, že někteří biskupové ve vězení skončili.²⁹ Pokud některý z biskupů zemřel, nedocházelo k udělení státnímu souhlasu žádnému potenciálnímu nástupci. Určitým řešením bylo svěcení tajných biskupů, nicméně jejich činnost byla přinejlepším silně omezena a oficiální církevní struktura byla rozvrácena. V roce 1963 tak byly ze třinácti československých diecézí obsazeny státem uznaným biskupem pouze tři.³⁰ Místo biskupů pak uprázdněná biskupství řídili generální a kapitulní vikáři, kteří však byli často pouze loutkami v rukou vládních zmocněnců – laiků, kteří skutečně rozhodovali o církevních záležitostech. Nejkriklavějším příkladem je Eduard Oliva, kapitulní vikář v Litoměřické diecézi a aktivní člen komunistické strany. Třebaže během pražského jara došlo i v této oblasti k určitému zlepšení, zejména byl několika biskupům udělen státní souhlas a mohli se tak vrátit do svého úřadu a aktivně jej vykonávat, s pražským jarem vzala za své i naděje na dlouhodobé nalezení smíru v této oblasti.

V roce 1972 zasáhla církev vlna biskupských úmrtí a v celé zemi fungovali pouze dva státem uznaní biskupové. V té době byl na Petrově stolci papež Pavel VI. a jeho legátem byl kardinál Cassaroli, jejichž politika v té době byla politikou tzv. malých krůčků, tedy snaha pomocí dialogu a vzájemných ústupků zachránit ve východní Evropě, co se pro církev zachránit dalo.³¹ Došlo tedy k jednání, na kterých vatikánští vyjednavací ustoupili z do té doby rozhodně hájených zásad, že biskupy nebudou jmenovat z řad dosavadních kapitulních vikářů ani členů hnutí SKD PIT. Ze čtyř v roce 1973 jmenovaných biskupů se tak stali biskupy dva členové SKD PIT, Josef Vrana, vykonávající svůj biskupský úřad v Olomouci, byl do svého jmenování dokonce předsedou české části tohoto hnutí. To bývá zejména katolickými publicisty často kritizováno jako chybný krok, který na čelná místa v československé církvi přivedl režimu nakloněné hodnostáře. O tom, jaký význam to mohlo mít na oslavu milénia pražského arcibiskupství, bylo pojednáno v předešlé kapitole.

Podobný stav pak trval vlastně až do roku 1989, kdy po celou dobu platilo, že obsazování diecézí bylo velmi zdoluhavým a namáhavým procesem a velké množství diecézí bylo po dlouhou dobu vakantních, tedy neobsazených. Církev sice na většinu míst dosadila biskupy tajné, jejich neoficiální činnost však přinášela mnohé obtíže. To sebou

²⁹ Jako příklad lze uvést případ olomouckého biskupa Zely, který byl odsouzen na 25 let, ale hrozil mu až trest smrti, na Slovensku pak biskupové Vojtašák, Buzalka a Gojdič. Tresty jim sice byly obvykle kráceny či prominuty při amnestiích v 60. letech, nicméně část života si v kriminále odseděli. Pro tajně svěcené biskupy navíc byl tento trest častější.

³⁰ Cuhra Jaroslav, Československo-vatikánská jednání 1968-1989, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR: Praha, 2001, str. 20.

³¹ Weigel George, Svědek Naděje: Životopis papeže Jana Pavla II, Praha: Práh, 2000, str. 228.

neslo svým způsobem nevýhody pro obě zúčastněné strany. Agostino Casaroli ve svém popisu jednání s komunistickými zeměmi (kde je kapitola věnovaná Československu příznačně nazvána *Nemožná jednání*) zmiňuje obavy, které Svatému stolci činila tajná aktivita církve, která nebyla nijak organizována a byla odtržena od církevní struktury, takže vznikaly různé nevídané *anarchistické formy*.³² Za jeden z nejkřiklavějších příkladů nevhodnosti tohoto stavu lze považovat činnost tajně svěceného biskupa Felixe Davidka, zakladatele společenství Koinotés. Ten prováděl svěcení ženatých mužů i žen na kněze, což odporovalo kanonickému právu. Tento fakt pak byl rovněž zneužíván vládou, která se pokoušela poukazováním na tuto praxi znejistit Římu loajální kněze a ospravedlnit zásahy proti skryté církvi.³³ Pro státní moc pak měl tento stav rovněž nevýhodu v tom, že činnost tajné církve nešlo nijak regulovat například institucí státního souhlasu.

Ani v 80. letech se situace příliš nezlepšila, mnoho biskupství stále zůstávalo uprázdněných. Změnu ovšem doznala mezinárodní situace. S novým papežem Janem Pavlem II. přišla v roce 1978 i nová politika Vatikánu, odmítající dosavadní vstřícný postoj takzvané *vatikánské Ostpolitik*, a vyvíjející mnohem větší nátlak na komunistické režimy. A na rozdíl od roku 1973, kdy byla neobsazením různých diecézí tlačena katolická církev do kouta a nucena k ústupkům, zdálo se v 80. letech a zvláště v roce 1989, že se role obrátily a vakantní diecéze škodily spíše komunistickému režimu. K tomu přispěl zejména zvýšený zahraniční nátlak na obsazení diecézí, který vykresloval komunisty jako brzdu celého jednání. Význam však měla i rostoucí aktivita věřících, kteří se obsazení uprázdněných biskupských stolců stále hlasitěji dovolávali. Takový cíl měla například zmiňovaná svíčková demonstrace z Velkého pátku roku 1988, která bývá považována za významnou symbolickou porážku režimu. Státní moc tak byla čím dále tím více stavěna před nutnost urychlit jednání s Vatikánem a dosáhnout alespoň nějakých pokroků, které by mohla využít k umírnění domácí opozice z řad věřících lidí.

Závažnost situace se ostatně ukázala již před rokem 1988. V roce 1987 na návštěvě *ad limina* byli v Římě přítomni ze všech biskupů pouze dva, další tři se omluvili ze zdravotních důvodů a ostatní diecéze žádného oficiálního biskupa neměly. Když v tom stejném roce v listopadu zemřeli krátce po sobě biskupové Gábriš z Trnavy a Vrana z Olomouce, stala se situace skutečně neudržitelnou. Krátce na to došlo k obnovení jednání

³² Casaroli Agostino, Trýzeň trpělivosti... viz výše. str. 179.

³³ Stehle Hansjakob, Geheimdiplomatie im Vatikan: Die Päpste und die Kommunisten, Benziger Verlag: Zürich, 1993, str. 320.

mezi Vatikánem a Československým státem. Třebaže došlo v průběhu roku 1988 k určité dohodě a byli jmenováni dva noví pomocní biskupové pro Prahu a trnavský biskup, do roku 1989 nebyla situace uspokojivě vyřešena a jednání pokračovala dále. Tato jednání velmi podrobně popsal ve své knize již Jaroslav Cuhra, pokusím se tedy s ohledem na souvislosti zde analyzovaného tématu shrnout pouze to nejzákladnější.³⁴

4.2. O dosazení nových biskupů

První významnější jednání proběhlo v Československu 10.-13. dubna 1989. Zde se také představitelé československé vlády dozvěděli, že je na listopad stejného roku plánováno svatořečení Anežky Přemyslovny, a to v Římě, a nikoliv v Československu. Výsledky tohoto jednání se předsednictvo ÚV KSČ zabývalo 28. dubna na své 114. schůzi. K jednání zaujalo opatrný postoj, sice pozitivně hodnotilo možnosti dialogu s církví, velmi negativně však hodnotilo, že církev odmítá jmenovat jakékoliv církevní hodnostáře z řad sdružení SKD PIT, třebaže formálně účast duchovních v SKD PIT není pro církev na překážku. Co se týče pouti ke svatořečení: „v Československu je to oceňováno jako pozitivní krok vůči čs. státu.“ Nicméně žádná záruka k umožnění široké účasti věřících dána nebyla. V usnesení se však mnohokrát opakuje důraz na to, aby byla z československé strany projevena dobrá vůle, která by mohla jednání posunout dále. Stále však zůstávají v zásadě stejné sporné body, a to na jedné straně snaha režimu prosadit na vysoké církevní pozice někoho z hnutí SKD PIT, na druhou stranu zásadní odpor ke kněžím a biskupům působícím do té doby bez státního souhlasu.³⁵

Další kolo vyjednávání proběhlo 27.-30. června. Informace o tomto jednání pro předsednictvo ÚV-KSČ začíná slovy: „Z naší strany byla na posledním vývoji znovu dokumentována dobrá vůle ČSSR.“³⁶ Použití takovéto formule svědčí o tom, že plošný zákaz vycestování na pout' do Říma i pro obyčejné, v tajné církvi neaktivní věřící zřejmě již nemohl být realizován, ať už se jednalo o skutečnou dobrou vůli oficiálních orgánů, či ústupek mezinárodnímu nátlaku. Jedním z výsledků jednání bylo i nové kolo církevních jmenování, které proběhlo v září roku 1989.³⁷ Při této příležitosti sdělil arcibiskup

³⁴ Cuhra Jaroslav, Československo-Vatikánská jednání 1968-1989... viz výše. str.191-222.

K osudům jednotlivých biskupů i církve jako takové viz

Balík Stanislav, Hanuš Jiří, Katolická církev v Československu... viz výše.

³⁵ NA, ÚV-KSČ Předsednictvo, P 114/89, Výsledky jednání s Vatikánem.

³⁶ NA, ÚV-KSČ Předsednictvo, P 124/89, Jednání s Vatikánem ve dnech 27.-30. 6. 1989.

³⁷ Konkrétně byli vysvěceni na biskupy František Vaňák v Olomouci a v Litoměřicích Josef Koukl, na Slovensku pak Ján Sokol na arcibiskupa a František Tondra ve Spiši.

Colasuonno za vatikánskou stranu neformálně pomocnému biskupu Otčenáškoví, který svůj úřad vykonával bez státního souhlasu, že bude navržen jako kandidát na sídelního biskupa v Hradci Králové, kterážto možnost byla komunistickou stranou jednoznačně odmítnuta jako provokace.³⁸ Další kolo jednání se uskutečnilo bezprostředně po konání pouti 14.-17. listopadu 1989.

Z výše uvedeného vyplývá další z možných důvodů pro širokou toleranci římské pouti. Po únorovém převratu a v průběhu normalizace byla jedna z režimních taktik k oslabení a podrobení církve i snaha zlikvidovat její hierarchickou strukturu izolací či zatýkáním vysokých církevních činitelů a záměrným neobsazováním uprázdněných míst, která se pak dostávala do správy církví neschválených a státu oddaných kapitulních vikářů. Zatímco v 50. a 60. letech dosahovala tato taktika značných úspěchů a v 70. letech vedla dokonce k nevídanému jmenování biskupů z řad kolaborantského hnutí SKD PIT, ve druhé polovině 80. let již takto nefungovala. Vlivem rostoucího tlaku ze zahraničí, ale i od stále aktivnější domácní církve se náhle do očí bijící tragický stav českého oficiálního episkopátu stal přítěží spíše pro komunistickou stranu než pro Vatikán, který v jednáních začal vystupovat mnohem sebevědoměji. V letech 1988 a 1989 se sice podařilo vyjednat určité kompromisy a obsadit některé diecéze, nicméně jednání pokračovala i po římské pouti stále dále. Vatikán si navíc kladl stupňující se požadavky, o čemž svědčí i do té doby naprosto nemožný požadavek ze září 1989 na jmenování tajného biskupa Otčenáška oficiálním hradeckým biskupem. Ve snaze vyjednat alespoň nějaký kompromis tak byla československá strana tlačena k nejružnějším ústupkům a projevům „dobré vůle.“ Výrazné administrativní překážky kladené poutníkům do Říma při příležitosti svatořečení Anežky České by mohly tato jednání nepochybně narušit, zejména vzhledem k časové souvztažnosti poutě a připravovaného dalšího jednání. V té době již státní moc nemohla narušení rozhovorů připustit.

³⁸ NA, ÚV-KSČ Předsednictvo, P 135/89, Jednání s Vatikánem v listopadu 1989.

5. Papež z Polska

Když se 16. října 1978 stal papežem poprvé v historii muž z Polska, mělo to vzhledem k poměrům panujícím v Evropě nejenom symbolický význam. Jeho zvolení vyvolalo okamžitě spontánní nadšení nejen v jeho rodném Polsku, ale rovněž v celé východní Evropě. Papež se zkušenostmi z východního bloku měl do úřadu přinést více pochopení pro nesnáze křesťanů žijících pod knutou socialismu a měl být jejich skutečným zastáncem. Do jaké míry znamenal pontifikát Jana Pavla II. změnu směru vatikánské politiky a do jaké míry navazoval na určitý obrat kurzu, který začal provádět tváří v tvář selhání tak zvané *vatikánské Ostpolitik* už jeho nepřímý předchůdce Pavel VI., je sice otázkou, nicméně jeho zvolení poslalo světu a východnímu bloku zejména jasné poselství. Se smířlivou politikou vůči socialistickým režimům, jejíž plodem bylo například zmíněné jmenování biskupů z různých kolaborantských hnutí nejen v Československu, ale například také v Maďarsku, byl nyní konec. Dikce vatikánských diplomatů se tak na konci 70. výrazně proměnila, začali vystupovat sebevědoměji a jednoznačněji se zastávat práv církvi ve východním bloku. Výraznější podpory se dostalo rovněž církvi „tajné“, tedy kněžím a laikům působícím v ilegilitě.

5.1. Církevní otec

Papež Jan Pavel II. byl velmi aktivní a nebál se v církvi měnit zavedené pořádky. Součástí jeho pontifikátu bylo i množství zahraničních cest, což nebylo v té době pro papeže příliš časté. Tyto cesty se pak setkaly s velkou popularitou mezi věřícími. Své rodné Polsko navštívil už 2. června 1979 a byl zde nadšeně přivítán svými bývalými spoluobčany. Papežova popularita a masová účast věřících, jakou dokázal jeho příchod vyvolat, dělala komunistické vlády napříč celým východním blokem. Stejně naděje přinášel od počátku svého pontifikátu i československé církvi, která rovněž očekávala změnu od papeže z východu. Možnost papežovy návštěvy se tak stala jedním z největších přání domácí církve, které se na velkých církevních setkáních a poutích objevovalo velmi často, společně s voláním po obsazení biskupství se stalo jakýmsi symbolem náboženské svobody. Před zmiňovanou poutí na Velehrad v roce 1985 proběhla petiční akce, která měla podpořit pozvání papeže právě na tuto pout'. Papežská kancelář se dokonce k takové možnosti kladně vyjádřila. Státní moc však proti tomu zasáhla, ať už proti sbírání podpisů,³⁹ tak proti samotné

³⁹ Benda Václav, *Katolicismus a politika...* viz výše, str. 159.

návštěvě. Přijet a zúčastnit se bohoslužby nakonec mohl jedině papežský legát arcibiskup Casaroli. Bouřlivé přivítání, kterého se mu dostalo, stejně jako úspěch, který sklídl papežův dopis poutníkům přečtený kardinálem Tomáškem, mohl působit jako dostatečný důkaz toho, že pro komunistickou moc je přítomnost papeže na našem území zcela nežádoucí.

Podceňován nesmí být rovněž vliv, který papežovo výrazné vystupování proti komunismu mělo na věřící i církevní představitele. Jak konstatuje například tehdy tajný kněz Tomáš Halík, osoba Jana Pavla II. byla v 80. letech minulého století mezi katolíky vnímána s nesmírnou úctou, stal se pro ně jakousi „hvězdou naděje.“⁴⁰ 8. března 1982 vydala Posvátná kongregace *Prohlášení pro klérus o některých sdruženích a hnutích zakázaných kléru*, které vešlo do historie pod názvem *Quidam episcopi*. Tímto dekretem byla kléru znemožněna účast ve sdruženích, která přímo či skrytě sledovala nějaké politické cíle. Ač nebyla příslušná sdružení v dekretu přímo vyjmenována, sloužil dekret biskupům Tomáškovi a Gábrišovi k rozšíření tlaku na hnutí SKD PIT, který vedl ve výsledku k výraznému úbytku členů tohoto hnutí. Kardinál Tomášek také na podzim roku 1982 sebral církevní schválení Katolickým novinám, které sdružení vydávalo. Sdružení SKD PIT sice s režimní podporou existovalo dále až do prosince 1989 a Katolické noviny jím byly rovněž nadále vydávány, dekret se však stal jasným prostředkem k tomu, takové kolaborantské aktivity z církve vyloučit.⁴¹

Pár slov je třeba podle mého názoru uvést i k samotnému kardinálu Tomáškovi, který prodělal na přelomu 70. a 80. let zajímavou osobní proměnu. Zatímco dříve nepatřil rozhodně k nikterak výbojným prelátům a například v roce 1977 nejenže nepodpořil svým podpisem Chartu 77, ale dokonce se od ní poměrně výrazně distancoval. Pro některé lidi zejména z tajné církve byl pro pražský biskupský stolec nevhodný, vyčítána mu byla ochota ke kompromisům se státní mocí.⁴² V 80. letech se však jeho role postupně změnila, jedním z jasných důkazů této proměny může být jeho triumfální vystoupení na Velehradě,⁴³ do historie však vešel zejména jeho projev na oslavné mši k příležitosti svatořečení Anežky Přemyslovny v pražské katedrále 25. listopadu 1989, zejména od té doby hojně citovaná věta: „v této podstatné chvíli dějin naší země stojím já i celá katolická církev na straně

⁴⁰ Jandourek Jan, Tomáš Halík: *Ptal jsem se cest*, Portál: Praha, 1997, str. 140.

⁴¹ Balík Stanislav, Hanuš Jiří, *Katolická církev v Československu...* viz výše. str. 96-99.

⁴² Svoboda Bohumil, *Svedl jsi mě Hospodine: Biskup Jaroslav Škarvada*, Karmelitánské nakladatelství: Kostelní Vydří, 2002, str. 44.

⁴³ Zde nezbyvá než připomenout, že z politických důvodů mu byl projev na pouti zakázán a směl pouze přečíst pozdravný dopis papeže Jana Pavla II. Že byla jeho řeč a vystoupení přesto natolik úspěšné svědčí myslím o papežově popularitě v Československu dostatečně.

národa.“ Celkově se však dá říct, že od zvolení Jana Pavla II. papežem čím dál výrazněji vystupoval na obranu církve, zastával se nespravedlivě perzekvovaných kněží i laiků a obecně byl v 80. letech stále aktivnější a průbojnější.

Přesné důvody této proměny zřejmě zjistit nelze, nicméně můžeme poukázat alespoň na některé významné faktory, které mohly hrát určitou roli. Jak už bylo naznačeno dříve, častou taktikou k eliminování vlivu církve na společnost byla snaha naprosto izolovat jednotlivé duchovní, zejména pak vrchní církevní představitele. To platilo rovněž i o arcibiskupovi Tomáškoví, který sice nebyl internován v ústraní zcela odříznut od světa jako jeho předchůdce Josef Beran, nicméně byly podniknuty důrazné kroky k jeho odtržení od zbytku církve. Arcibiskupský palác v Praze byl odposloucháván, velký tlak byl vyvíjen rovněž na jeho okolí, aby se do jeho blízkosti nemohli dostávat zejména aktivní věřící z podzemní církve. Zmiňovaný Tomáš Halík vzpomíná na to, jak při setkáních s arcibiskupem v jeho vlastní rezidenci stále hrálo nahlas rádio, kdykoliv se řešilo něco důležitého, což mělo zmást odposlechy. Arcibiskup si podle něj rovněž často stěžoval, že je na všechno sám, a že je odříznutý od informací zvenčí.⁴⁴ Tato tíživá izolace musela na arcibiskupa notně působit, zvláště když se vezme v potaz jeho vysoký věk už v době jmenování do arcibiskupského úřadu.

Nový náboj vatikánské zahraniční politiky přišel s papežem Janem Pavlem II. Projevoval se mimo jiné výraznou podporou skryté církvi, která sice nemohla být veřejně otevřeně manifestována, nicméně byla křesťany z východní Evropy pocíťována a projevovala se například i zvýšeným zájmem vatikánských diplomatů o skutečný stav jednotlivých diecézí, stejně jako jejich setkáváními s některými tajně svěcenými kněžími a biskupy, jako byla zmíněná návštěva kardinála Colasunna u biskupa Otčenáška. To muselo pozitivně působit nejen na arcibiskupa Tomáška, ale vedlo to i ke zvýšené aktivitě zejména mladších křesťanů, ať už laiků nebo tajně svěcených kněží, z čehož vzešly projekty jako je právě mnohokrát zmiňované Desetiletí duchovní obnovy. Pronikání těchto lidí do arcibiskupova okolí, stejně jako rostoucí aktivita běžných věřících a jejich přítomnost na bohoslužbách i poutích, jak byla ukázána v předcházejících kapitolách, pak tuto uměle vytvořenou izolaci narušovaly a mohly se stát rozhodující podporou pro stále sebevědomější vystupování staříckého českého primase.

⁴⁴ Jandourek Jan, Tomáš Halík: Ptal jsem se cest... viz výše. str. 142-144.

5.2. Papež a komunisté

V Sovětském svazu nebyli vůbec nadšeni už samotným zvolením papeže z Polské lidové republiky, slovy Jarzyna Turowiczova: „*Sověti by raději viděli Alexandra Solženicyna jako generálního sekretáře Organizace spojených národů než Poláka jako papeže.*“⁴⁵ Před zmíněnou návštěvou papeže v Polsku konec konců varoval Leonid Brežněv vůdce polské komunistické strany Edwarda Gierka a doporučil mu celou návštěvu z nějakého zástupného důvodu zrušit.⁴⁶

Nejiné bylo hodnocení nového papeže orgány moci u nás. Na poradě o aktuálních otázkách v boji proti nelegální činnosti církví a náboženských sekt 21. října 1981 vyjádřil nedůvěru komunistické moci k novému papeži první náměstek ministra vnitra ČSSR Ján Kováč: „Po nástupu pápeže Jána Pavla II. je voči naší republice vedená z církevních pozicí systémová nepřátelská kampaň, která je v tomto roku obzvlášť útočná.“ Dále uvádí některé z cílů vatikánské politiky, mezi které dle něho patří snaha obsadit vedení diecézí Vatikánu oddanými lidmi, zlikvidovat hnutí SKD PIT a pomoci legalizovat postavení tajné církve, což byly ostatně právě ty oblasti, ve kterých se v následujícím desetiletí komunistický stát a církev střetávaly nejčastěji. Dále je rovněž varováno před nárůstem počtu „emisarů“, kteří z Vatikánu do Československa přijíždějí, a je zmíněna i velmi negativní zkušenost s polskou návštěvou papeže.⁴⁷ Na další podobné poradě v roce 1983, tedy rok po vydání dekretu *Quidam episcopi* a zákazu politicky orientovaných hnutí kněžích, který přímo ohrozil fungování SKD PIT, konstatoval plukovník Zdeněk Wiederlechner náčelník X. správy SNB, která v té době měla církve a sekty na starosti, že jedním z prostředků ofenzivní vatikánské politiky je i organizování poutí a jiných masových slavností. Varoval rovněž před pokusy aktivizovat mládež.⁴⁸

Výše nastíněný postoj k polskému papeži je udržován v podstatě až do pádu komunismu v roce 1989. Výrazný odpor panoval zejména k možnosti příjezdu papeže do Československa, proto k papežově návštěvě v době trvání komunismu nedošlo, třebaže o ni domácí církev usilovala, jak bylo ukázáno výše. Problémy však způsobovali i papežovi blízcí spolupracovníci, kteří rovněž nebyli státem vítáni s otevřenou náručí. Triumf, jaký při

⁴⁵ Vlastní rozhovor s Jarzymem Turowiczovem cituje Georg Weigel
Weigel George, Svědek naděje... viz výše. str. 280.

⁴⁶ Tamtéž str. 302.

⁴⁷ ABS, Správa kontrarozvědky II. díl, A34/1 441, K aktuálním otázkám StB boje proti nepřátelské činnosti církví a náboženských sekt, rok 1981.

⁴⁸ Tamtéž, rok 1983.

svém příjezdu na Velehrad v roce 1985 zaznamenal kardinál Casaroli, hovoří sám za sebe. Problémy však vyvolávali i jiní. K diskutovaným tématům v „horkém“ roce 1989 patřily i návštěvy kardinála Tomka v Československu. Kardinál Tomek byl sice předsednictvem ÚV – KSČ potvrzen jako vedoucí vatikánské delegace na oslavě Tomáškových 90. narozenin, velmi spornou však byla jeho možná účast na pouti v Levoči, neboť při jeho posledních dvou návštěvách na Slovensku se „aktivizovaly i nezákonné struktury – dědicové klerofašismu – které se snažily a snaží maximálně využít kardinála Tomka.“⁴⁹

Riziko, že papež bude chtít přijet do Československa, samozřejmě v souvislosti s dokončením kanonizačního procesu Anežky Přemyslovny opět stouplo. Na 108. schůzi předsednictva ÚV KSČ 17. března 1989, tedy krátce předtím, než vatikánská delegace oznámila, že samotné svatořečení proběhne v Římě, prohlásil Milouš Jakeš přímo, že je potřeba zabránit tomu, aby papež přijel do Československa.⁵⁰ Státní moc tak raději preferovala řešení, kdy bylo většímu množství poutníků dovoleno vycestovat, aby se tak zbavila hrozby, že bude papež usilovat o návštěvu v Československu. Ve stejném roce se navíc v srpnu konaly dva mezinárodní sjezdy sekty Svědci Jehovovi v Poznani a ve Varšavě. Jak konstatoval náčelník 9. odboru II. správy SNB, pod který mezitím problematika církví a sekt přešla, nebylo v dané době možné přijmout taková opatření, aby se zabránilo v jakékoliv účasti na sjezdu pro občany Československa, jejich účast tak mohla být pouze výrazně omezena a zredukována na lidi bez nepřátelského vztahu k režimu. Situace zde sice byla silně odlišná, neboť se jednalo o Polskou lidovou republiku a celá akce neměla zdaleka takovou mezinárodní pozornost, nicméně ukazuje to, že podobný postup byl v té době volen spíše než úplný zákaz.⁵¹ Tento fakt navíc jistě umocňovalo to, že ve stejný den jako blahoslavená Anežka, tedy 12. listopadu, měl být svatořečen i polský světec Adam Chmielovský, nepřítomnost poutníků z Československa by tak zvláště vynikla vedle přítomnosti poutníků z Polska a československých exulantů.

⁴⁹ NA, ÚV-KSČ předsednictvo, P 124/89, Jednání s představiteli Vatikánu ve dnech 27.-30.6.1989.

⁵⁰ NA, ÚV-KSČ předsednictvo, P 108/0, K informaci.

⁵¹ ABS, Správa kontrarozvědky, A 34/1. 445, Informace k církvím, Informace a metodické pokyny ke konání mezinárodních sjezdů sekty SJ v PLR.

6. Pout' v novinách

Hovoříme-li o náboženské akci za socialismu a vztahu státní moci k takové akci, je myslím třeba alespoň krátce ukázat, co o ní psal tehdejší oficiální tisk, pokud tedy vůbec o dané události jakkoliv referoval. Jak už jsem zmiňoval v kapitole o vývoji poutí, mediální pokrytí akcí náboženského charakteru bylo v době socialismu minimální. Snahou bylo nejprve konání takové události zcela zamlčet, aby se o něm případní zájemci nemohli oficiální cestou nijak dozvědět. Pokud už některé noviny uveřejnily článek například o nějaké pouti, vždy byla snaha interpretovat celou událost tak, aby se z ní, pokud možno, vytratil jakýkoliv náboženský rozměr. To nebylo pouze důsledkem opatrné autocenzury příslušných redaktorů, ale cíleným záměrem orgánů veřejné moci.⁵²

Tento přístup můžeme nejlépe demonstrovat na v této práci již několikrát zmiňované pouti na moravský Velehrad v roce 1985. Nejenže se jednalo o velmi významné jubileum spojené nejen s dějinami katolické církve v Československu, ale i samotného československého státu, navíc byla tato událost ze všech doposud vykreslovaných akcí zdaleka nejmasovější. Proto by se dalo předpokládat, že i noviny v proklamované ateistickém státě by se o takové události měly alespoň zmínit. K tomu sice došlo, nicméně jak nestranně hodlá komunistická moc přistoupit k této pouti, která v žádném případě nebyla organizátory plánována jako v první řadě politická demonstrace, ukazuje například vnitrostranická instrukce strany a vlády ČSSR ke svatometodějskému výročí, ve které se mimo jiné uvádí, že je třeba: „seznamit příslušné šéfredaktory masových sdělovacích prostředků se zaměřením a cíli našich opatření k eliminaci nežádoucích vlivů a dopadů plynoucích z oslav výročí úmrtí Metoděje a orientovat je na aktivní publicitu našich pozic...“⁵³ Před konáním samotné poutě však právě tato instrukce unikla na veřejnost a byla vydána například v katolickém samizdatovém periodiku *Studie*.⁵⁴

Konkrétní dopad této politiky můžeme vidět na tom, jak o celé události informovalo *Rudé právo*, které sice přišlo s reportáží o celé akci bezprostředně po ní, v pondělí 8.

⁵² K posílení autocenzury přispěl zejména nový systém následné kontroly, který rozložil odpovědnost za zveřejněné informace mezi více lidí.

Večeřa Pavel a kol., *Dějiny českých médií 20. století*, Portál: Praha, 2010, str. 209.

⁵³ Vnitřní instrukce strany a vlády ČSSR ke svatometodějskému výročí, In: *Studie*, Křesťanská akademie v Římě, Ročník 1985, číslo 98-99, str. 224.

⁵⁴ *Studie* bylo tištěné periodikum československého katolického exilu v Římě. Jeho vydavatelem byla Křesťanská akademie, časopis vycházel v letech 1985-1991. Sám sebe prohlašoval za časopis apolitický, jeho zaměření bylo zejména na filozofické a teologické texty. Po roce 1976 však nastává

července, nicméně celá reportáž je psána se zjevným záměrem ukázat celou akci ve zcela jiném světle, než jaké skutečně měla. Na první straně se tak můžeme dočíst, že se konalo „slavnostní shromáždění“, účastníci si chtěli „připomenout historický význam osob Konstantina a Metoděje“, dlouze se rovněž rozebírala účast státních činitelů na tomto shromáždění. Při jménech svatého Cyrila a Metoděje byl jejich titul „svatý“ záměrně neuváděn, stejně jako to dělali oficiální mluvčí přede mší, za což ovšem byli davem na místě vypískáni. Celý článek je navíc umně umístěn na stránce přímo pod článkem referujícím o VI. Všekřesťanském mírovém shromáždění, jako by se pouť konala v této souvislosti, třebaže toto shromáždění nemělo s katolickou církví nic společného. Jako naprostý výsměch pak působí věta v závěru reportáže: „Po shromáždění následovala slavnostní bohoslužba...“, která myslím výše řečené náležitě podtrhuje. Na straně druhé stejného čísla nalezneme projev ministra kultury Milana Klusáka, o „úspěchu“, který tento projev na akci měl u shromážděných věřících, se článek pochopitelně nezmiňuje.⁵⁵ O mnoha jiných poutích a církevních slavnostech z pozdější doby nebylo referováno vůbec, devadesátiny kardinála Tomáška, které do Prahy přivedly mimo jiné řadu zahraničních hostů si, vysloužily poznámku jen, s lehkou nadsázkou řečeno, mikroskopickou.⁵⁶

6.1. Anežská pouť a média

V případě národní pouti ke svaté Anežce však dochází k určitému posunu. Pouti se dostalo na svou dobu stále ještě nebývalé publicity, pokusy celou událost ututlat nebo naprosto dezinterpretovat se vyskytovaly daleko méně často. To může dokládat i to, že průběh poutní mše byl vysílán *Československou televizí*, navíc komentován a vysvětlován kanovníkem dr. Zdeňkem Adlerem, což bylo do té doby zcela nevídané. O pouti se případní zájemci měli šanci dozvědět i v předstihu, *Rudé právo* na plánované svatořečení upozorňuje už 6. listopadu při příležitosti slavnostního shromáždění na Anežčinu počest, na kterém promluvil například historik Josef Žemlička, *Svobodné slovo* dokonce již 2. listopadu. V tomto článku se nejen oznamuje, že bude Anežka svatořečena, ale dokonce jsou zde i

určitý obrat, časopis začal vycházet častěji a kromě zmíněných témat se začal více věnovat i dění v Československu a různým společenským a politickým otázkám s tím spjatých. Mezi redaktory časopisu patřil například Mons. Karel Vrána či dr. Karel Skalický, velký zájem mu po svém odchodu do exilu věnoval i pražský arcibiskup Josef Beran.

Halík Tomáš, *Víra a kultura: Pokoncilní vývoj českého katolicismu v reflexi časopisu Studie*, Zvon: Praha, 1995.

⁵⁵ *Rudé právo*, Shromáždění k 1100. výročí úmrtí Metoděje, 8.7.1985, ročník 65, číslo 158, str. 1-2.

⁵⁶ *Rudé právo*, K jubileu F.Tomáška, 3.7.1989, ročník 69, číslo 154, str. 2.

přesné časy konání domácích bohoslužeb na její počest, což je údaj, který bychom v jiných novinách hledali marně a obvykle se v novinách obecně neuváděl.⁵⁷

Svatořečení mnohdy dostalo více prostoru už v době před jeho konáním, častými tématy byl pozemský život nastávající světice a průběh kanonizačního procesu, stejně jako její význam pro kulturu a umění. V příloze deníku *Práce* z 11. listopadu nalezneme celou stranu věnovanou rozhovoru s docentem Jiřím Dvorským z Ústavu teorie a dějin umění, který se zabývá právě životem a kanonizací Anežky Přemyslovny, smířlivě se zde zmiňuje například o úloze Jana Pavla II. v celém procesu.⁵⁸ V *Zemědělských novinách* ze stejného dne nalezneme o něco kratší zprávu o její chystané kanonizaci a životě.⁵⁹ Ještě dříve, 4. listopadu, podobným způsobem o tomtéž informoval deník *Mladá fronta*.⁶⁰ Nejvíce prostoru je celé události celkem pochopitelně věnováno v *Lidové demokracii*, což byla tiskovina Československé strany lidové, která se podílela na přípravě pouti. Kromě běžných zpráv o Anežčině životě a kanonizačním procesu zde můžeme nalézt i rozšířené reportáže z Říma o probíhající přípravě, unikátní je rovněž cílené obracení se na poutníky s udílením organizačních pokynů.⁶¹ Samotné *Rudé právo* se svaté Anežce ještě před samotnou kanonizací věnovalo vícekrát, 8. listopadu o ní publikovalo reportáž, kde se mimo jiné hovoří o jejím kulturním odkazu, ale i o přínosu, jaký pro tento odkaz měl socialistický stát, když si uvědomil jeho významnost. Na rozdíl od docenta Dvorského zde autor naznačil možné vedlejší úmysly papeže Jana Pavla II., když udává, že pro svatořečení bez nalezení ostatků měl zřejmě i politické důvody.⁶²

O samotném průběhu pouti referovala hlavní média – *Rudé právo*, *Práce*, *Svobodné slovo*, *Lidová demokracie*, *Mladá fronta* a *Zemědělské noviny* – různě a s různou intenzitou, ve všech se však 13. listopadu nalézají alespoň strohá zpráva o tom, že celá akce v Římě proběhla, a obvykle i krátká zmínka dva dny předtím, že do Vatikánu dorazila československá delegace, aby se pouti zúčastnila.⁶³ Reportáž samotná obsahuje vždy jádro,

⁵⁷ Svobodné slovo, Žila dobrými skutky, 2.11.1989, ročník XLV, číslo 258, str. 1.

⁵⁸ Práce, Byla z rodu královského, 11.11.1989, ročník XLV, číslo 266, str. 1 přílohy.

⁵⁹ Zemědělské noviny, Dluh starý sedm set let, 11.11.1989, ročník XLV, číslo 266, str. 3.

⁶⁰ Mladá fronta, Život Anežky Přemyslovny, 4.11.1989, ročník XLV, číslo 260, str. 2.

⁶¹ Lidová demokracie například:

Věčné město před kanonizací Anežky České, 7.11.1989, ročník XLV, číslo 262, str. 1 a 3,

Kanonizace Anežky České připravena, 10.11.1989, ročník XLV, číslo 265, str. 1,

Místo svatořečení Anežky České, 11.11.1989, ročník XLV, číslo 266, str. 1 a 3.

⁶² Rudé právo, Patří k dějinám českého státu: Před svatořečením Anežky Přemyslovny, 8.11.1989, ročník 70, číslo 263, str. 4.

⁶³ Rudé právo, Pocta Anežce Přemyslovně, 13.11.1989, ročník 70, číslo 267, str. 1 a 7, Zemědělské noviny, Historický akt ve Vatikánu, ročník XLV, číslo 267, str. 1,

kteří je takřka totožné, jedná se o různé zkrácené verze zprávy ČTK o události. Kromě zbylého popisu kanonizační mše a některých okolností to je zejména soupis členů oficiální delegace z Československa, a potom krátké shrnutí z rozhovorů, které ČTK udělala s ministrem kultury Milanem Kymličkou a kardinálem Františkem Tomáškem. Nicméně fakt, že k náboženské akci nechala média promluvit i nezávislého církevního činitele, byl sám o sobě přinejmenším neobvyklý. Zajímavé rovněž je, jakým způsobem redakce zdůraznily vliv úspěšného průběhu kanonizační pouti na případné jednání o biskupských jmenováních, když z obou rozhovorů vybíraly mimo jiné pasáže, kde oba dotazovaní uvádějí, že zdárný průběh slavnosti představuje naději pro nadcházející jednání československé a vatikánské delegace.

K tomuto sdělení však některé redakce dodávají různé další články a reportáže, které se již navzájem odlišují. V *Zemědělských novinách* tak nalezneme Reportérův blok, který má pouť krátce přiblížit očima poutníka.⁶⁴ *Mladá fronta* a *Rudé právo* obsahují v zásadě pouze zmíněnou reportáž převzatou z ČTK. Dále zašli ve *Svobodném Slovu*, kde nechali mimo ministra Kymličky a kardinála Tomáška promlouvat i obyčejné věřící a publikovali k celé události řadu velmi emocionálních reakcí.⁶⁵ *Lidová demokracie* zase ke zprávě o průběhu svatořečení připojila rovněž poměrně rozsáhlý popis vatikánské bohoslužby. Na okraj je možno dodat, že obrázkové přílohy se v jednotlivých novinách rovněž někdy liší, zdroj fotografií však je ve všech případech opět ČTK.

Ani ostatní jindy běžné propagandistické metody nebyly při této příležitosti příliš využívány, počty poutníků nebyly nijak výrazně podhodnocovány, hovoří se o tisícovkách poutníků, zaplněných sálech a tak dále. Vstřícně se mluví o účasti našich krajanů ze zahraničí, bez přílišného pátrání po tom, co tam vlastně dělají. Často byly zmiňovány úryvky z církevních projevů i ze samotné mše, dozvědět se například můžeme, jaké byly zpívány písně, že mluvil papež k našim poutníkům česky a tak dále. Nejednotnost panuje v ochotě titulovat světce jejich tituly. *Rudé právo* se tak až do konce titulu „svatý“ zcela vyhýbá, některé jiné deníky, jako například *Práce*, tento titul u světců v souvislosti s touto akcí používají, ve *Svobodném slovu* ve zmiňovaném článku z 2. listopadu se jim podařilo smíchat

Práce, Slavnostní akce ve Vatikánu, 13.11.1989, ročník XLV, číslo 267, str. 1,
Svobodné slovo, Hleďte pravdu, 13.11.1989, ročník XLV, číslo 267, str. 1-2,
Mladá fronta, Slavnost v Římě, 13.11.1989, ročník XLV, číslo 267, str. 2,

Lidová demokracie, Ozvěny svátečního dne v Římě, 13.11.1989, ročník XLV, číslo 267, str. 3.

⁶⁴ Zemědělské noviny, Reportérův blok: Římem zněla čeština, 13.11.1989, ročník XLV, číslo 267, str. 1.

⁶⁵ Svobodné slovo, Hleďte pravdu... viz výše. str. 1-2.

oba přístupy, svatý Václav a svatá Ludmila se tak svého titulu dočkali, svatý Jan Nepomucký a svatý František z Assisi nikoliv.⁶⁶ V žádném médiu však nenalezneme nějaké na první pohled patrné ideologické fráze o mírovém shromáždění, které bylo následováno bohoslužbou, nebo podobné věci, hovoří se zcela nepokrytě o mši svaté, často i s různými detaily z jejího průběhu.

Na závěr tohoto rozboru je však třeba uvést i jednu opačnou reakci, která byla uveřejněna v humoristickém časopisu *Dikobraz*, kde 4. října neznámý autor uštěpačně poznamenal: „*Vatikán je na tom nejlíp. Usype z rukávu jednoho svatého tu té zemi, tu oné. ... Přesto pracuje s rozmyslem, neboť je to pro něj investice pohříchu ideologická.*“⁶⁷ Článek v *Dikobrazu* je sice velmi krátký, nicméně přesto jistě mohl některé čtenáře ovlivnit.

6.2. Katolické noviny

Katolické noviny byly prakticky od svého počátku bolavou patou katolické církve v Československu. Na jednu stranu se jednalo o jediné oficiálně povolené katolické médium v zemi, kde i ve státě, který měl ateismus jako svoji oficiální doktrínu, vycházely různé nábožensky zaměřené články, portréty různých pontifiků, výňatky z legend a podobně. Nicméně se jednalo spíše o podobnou zástěrku, jako byla existence jiných stran Národní fronty a povolení konání některých poutí a tak dále, která měla prezentovat Československo před zahraničím jako zemi, kde náboženská práva obyvatel nejsou svévolně pošlapána. Noviny byly vydávány nejprve Katolickou akcí, později hnutím SKD PIT, což byla obě kolaborantská hnutí duchovních a věřících laiků spolupracující s režimem. Samotné *Katolické noviny* začaly vycházet 19. června 1949, k čemuž se pojí poměrně známý příběh, kdy byla provokatéry narušena mše v katedrále. Tehdejší arcibiskup pražský kardinál Josef Beran se při mši nechal slyšet, že takzvané *Katolické noviny* katolickými nejsou, stejně jako jí není tehdy nově vzniklá Katolická akce. Nato následovaly bouřlivé protesty v kostele přítomných režimních provokatérů. Ty po skončení bohoslužby sloužily jako záminka k dlouhé internaci kardinála, která měla sloužit jeho ochraně před rozlícenými věřícími.⁶⁸ Příznačné bylo, že v prvním čísle *Katolických novin* lze nalézt například proklamaci Klementa Gottwalda, což myslím dostatečně dokládá charakter tiskoviny.

⁶⁶ Svobodné slovo, Žila dobrými skutky... viz výše. str. 1.

⁶⁷ *Dikobraz*, Svatí pochodují, 4.10.1989, ročník XLV, číslo 2304, str 2, (kráceno autorem práce).

⁶⁸ Vaško Václav, *Dům na skále 1: Církev zkoušená*, Karmelitánské nakladatelství: Kostelní Vydří, 2007.

Ani v 80. letech se situace příliš nezlepšila, novinové články z té doby hovoří nejčastěji o míru a o vině kapitalistických zemí na násilí ve světě a celkově je celé médium nadále hlásnou troubou komunistické moci. To se odrazilo i v tom, že jím roku 1982 kardinál Tomášek sebral jejich církevní oprávnění. Tragicky nedostatečně noviny informovaly například o zde vícekrát zmiňované velehradské pouti, s velikým zpožděním vyšel nejprve projev ministra Milana Klusáka, o něco později pak výňatky z projevu kardinála Cassaroliho a papežské zdravice, o průběhu události se však čtenář nedozvěděl nic podstatného. Pokud byl nezájem oficiálních médií o katolické akce vysvětlitelný proklamovaným ateistickým zaměřením státu a celkově zájmem o jiná témata, u *Katolických novin* žádnou takovou, třebaže ve své podstatě pofidérní výmluvu uplatnit nelze.⁶⁹

I v tomto případě však lze konstatovat, že zájem o osobu svaté Anežky byl v průběhu roku 1989 značný a celé pouti se dostalo relativně hodně prostoru, rozhodně více než v ostatních tehdejších oficiálních médiích. O tom, že bude Anežka svatořečena, se mohli čtenáři dozvědět už 14. května v krátkém článku o příjezdu vatikánské delegace do Československa. V článku samotném je opět příznačně ponechán prostor pro vyjádření Vladimíra Janků, toho času ředitele Sekretariátu vlády pro věci církevní, ostatně i zbytek článku jako by byl opsán z oficiálního zhodnocení návštěvy, které provedlo ÚV KSČ. Na závěr se pouze lakonicky konstatuje, že návštěva papeže nebyla předmětem jednání.⁷⁰

Jak se pak v průběhu roku akce blížila, vyšlo v tomto týdeníku vícero různých článků na toto téma. V čísle ze 2. července nalezneme krátkou notičku, že ordináty diecézí budou zájemcům poskytovat bližší informace o odjezdech vlaků.⁷¹ Od druhé poloviny října se pak alespoň zmínka o této akci nachází takřka v každém čísle, 22. října vyšel pastýřský list kardinála Tomáška,⁷² 29. pak prohlášení výboru Desetiletí duchovní obnovy, kde se mimo jiné volá po návratu k normálnímu životu řeholí.⁷³ 5. listopadu vyšel rozhovor s dr. Františkem Reichlem, který pomáhal celou akci organizovat a který zde mimo jiné velmi kladně promluvil o spolupráci s oficiálními orgány,⁷⁴ 12. listopadu potom polemika s výše uvedeným článkem z *Dikobrazu*, ve které se jistý Josef Janšta snažil dokázat, že Vatikán

⁶⁹ Více o charakteru této tiskoviny viz:

Paulas Jan, Šebek Jaroslav, *Katolické noviny 1949-1989*, Katolický týdeník: Praha, 2009.

⁷⁰ *Katolické noviny*, Delegace Vatikánu v ČSSR, 14.5.1989, ročník XLI, číslo 20, str. 1.

⁷¹ *Katolické noviny*, Porada ordinářů českých zemí, 2.7.1989, ročník XLI, číslo 27, str. 1.

⁷² *Katolické noviny*, Pastýřský list ke svatořečení Anežky České, 22.10.1989, ročník XLI, číslo 43, str. 1.

⁷³ *Katolické noviny*, Výzva ke svatořečení Anežky České, 29.10.1989, ročník XLI, číslo 44, str. 1.

⁷⁴ *Katolické noviny*, Radosti a starosti kanonizace, 5.11.1989, ročník XLI, číslo 45, str. 1.

světce z rukávu jenom tak sypat nemůže, a že kanonizační proces je poměrně propracovaná a dlouhodobá záležitost.⁷⁵ K tématu však vycházely i různé jiné články a články, například vhodné poutní modlitby na cestu a podobně.

K velké reportáži o průběhu svatořečení se Katolické noviny dostaly vlastně až poměrně pozdě 3. prosince, kdy téměř celé číslo vyplňují nejrozličnější zprávy z místa, přetisk kanonizačního dekretu apod.⁷⁶ Už v předchozích číslech následujících po události však postupně vycházely určité útržkovité zprávy a fotografie, jednalo se patrně spíše o problémy se zpracováním reportáže než o úmyslný odklad, který by ostatně ve světle zpráv z jiných oficiálních médií nedával příliš smysl. Pravdou ovšem zůstává, že zatímco v ostatních médiích v té době je již často velmi otevřeně probírána turbulentní situace těch dnů, v Katolických novinách je v tomto směru prakticky ticho po pěšině a rozsáhlý prostor, který tyto noviny věnují kanonizaci svaté Anežky ještě 3. prosince, tak z tohoto pohledu může působit poněkud opožděně.

⁷⁵ Katolické noviny, Před svatořečením, 12.11.1989, ročník XLI, číslo 46, str. 6.

⁷⁶ Katolické noviny, 3.12.1989, ročník XLI, číslo 49.

7. Závěr

Když se po skončení kanonizační bohoslužby a následného programu vraceli poutníci zpět do vlasti, nemohl nikdo jistě tušit, jak rychlý spád události doma nabere. Je to právě velká časová blízkost mezi kanonizací české světice 12. listopadu a sametovou revolucí, jejíž počátek je slaven 17. listopadu, co zejména katolíky nutí vidět v těchto dvou událostech spojitost. Již před samotnou událostí se v těchto kruzích pojila se svatořečením určitá očekávání, která se právě rychlým zhroucením komunistického režimu zdála naplněna.

Vztah církve a komunistického aparátu byl ostatně konfrontační takřka po celou dobu trvání jeho existence. Po krátkém období nejistoty a nesmělých pokusů o nalezení určité společné řeči krátce po komunistickém převratu se velmi záhy ukázalo, že soužití bude velmi nesnadné. Komunistická moc, v jejíž filozofii je pevně zakotveno i systematické odmítnutí náboženství jakožto falešné iluze odporující „vědeckému“ vidění světa komunistů, se snažila církve potlačit všemi dostupnými prostředky. Přes tento konfrontační charakter režimu nebylo z různých důvodů možné církve a církevní obřady zcela zakázat. Proto po celou dobu trvání komunistického režimu u nás byly nejen slouženy mše a vykonávány další náboženské úkony, ale udržela se i tradice poutí, která byla režimu snad ještě méně po chuti. Zejména na Slovensku byl tento fenomén po celé zkoumané období velmi významný, ani v mnohem méně nábožensky založených Čechách se konání poutí nepodařilo zcela vymýtit.

Poutě byly režimu trnem v oku právě pro svoji masovost a pro „viditelnost“, kterou měly na veřejnosti, čímž podkopávaly jednak tvrzení o přirozené ateizaci spokojených obyvatel naší nové socialistické republiky a mohly narušovat zdárnou „výchovu“ ostatních občanů, zejména mládeže. Přesto nebylo možno poutě plošně zakázat a nasadit proti nim hrubou sílu, jako v případě protirežimních demonstrací či aktivit zakázaných spolků. Orgány veřejné moci se tak musely uchýlovat k jiným způsobům potírání této nevíтанé aktivity věřících. Typickým postupem se stala snaha poutě vytlačit z veřejného života za zdi kostelů, omezit na co nejmenší počet poutníků a interpretovat je tak, aby se zdálo, že vlastně do fungujícího chodu státu zapadají a jsou ve skutečnosti spíše manifestací sounáležitosti věřících se socialismem než jejím popřením. O poutích tak zásadně nepsaly noviny nebo byl jejich obraz v nich naprosto překroucen. Bylo nesnadné zjistit o konání poutě jakékoliv informace v předstihu. Některé poutě nebyly povoleny vůbec, jiné byly například

přesouvány na nevhodné termíny. Docházelo i k dosazování oficiálních komunistických řečníků, kteří měli demonstrovat podřízenost církve vůči státu, ale i k zákazům vystupování některých populárních postav z řad katolické církve. Církvi byly dělány i různé jiné naschvály, například omezování autobusových a vlakových linek mířících na poutní místa, či četným a zbytečným policejním kontrolám.

Tato strategie omezování a dezinterpretace poutí po dlouhou dobu z komunistického pohledu relativně dobře fungovala. Za její největší triumf se dá považovat tisícileté výročí založení pražského biskupství v roce 1973, kdy se ani přes nesmírné úsilí nepodařilo pražskému arcibiskupovi Tomáškovi vzbudit mezi věřícími jakoukoliv výraznější odezvu. Situace se však začala proměňovat ve druhé polovině 80. let, kdy začaly počty věřících na poutích stoupat a stejně s tím rostlo i jejich sebevědomí. Docházelo tak k prvním spontánním projevům odporu proti zásahům komunistické moci do průběhu poutí a rovněž byla ze strany věřících stále výrazněji odmítána snaha o dezinterpretaci a uzurpování náboženských akcí ze strany režimu. To se zejména ukázalo na při pouti při Velehrad v roce 1985 a při pouti právě k tehdy ještě blahoslavené Anežce do Prahy v roce 1988, při kterých se ani přes výrazné odstrašující nasazení bezpečnostních složek, důslednou a náročnou přípravu a účelovém využití tisku nepodařilo výrazným způsobem omezit množství poutníků ani jim vnutit státní interpretaci takové akce. Běžně používané metody boje proti náboženským slavnostem a poutím, které dříve sklízely úspěch, se tak před začátkem roku 1989 začaly ukazovat jako méně a méně účinné proti domácím náboženským slavnostem.

S konáním akce však nesouvisela pouze situace domácích, ale i mezinárodních, zejména vztah československého státu a Vatikánem. Od nástupu komunistů k moci byla v případě boje s církví používána strategie útoků na její vysoké představitele, která se snažila rozložit pevnou církevní hierarchii, izolovat jednotlivé biskupy a kněze a celkově církev zbavit akceschopnosti. Jednou z metod bylo i cílené neobsazování případně uvolněných biskupských stolců, čímž se církevní správa dostávala do područí laických vládních zmocněnců. Když se Vatikán snažil tuto rozvrácenou církevní strukturu obnovit, brala to státní moc jako šanci dosadit na uvolněná místa režimu oddané biskupy. I tato strategie byla po dlouhou dobu v zásadě úspěšná, oficiální církevní struktura v zemi byla prakticky paralyzována a vládní zmocněnci získali v církvi značný vliv. V roce 1973 navíc došlo ze strany Vatikánu ke značným ústupkům, když ve snaze zajistit alespoň nějaké biskupy byly jmenovány některé velmi problematické osobnosti, mezi nimi dokonce předseda české větve režimního hnutí SKD PIT Josef Vrana, což bylo proti všem dosavadním církevním zásadám

ve jmenování nových biskupů. Po nástupu papeže Jana Pavla II., který jednoznačně opustil smířlivou politiku svých předchůdců, však výrazně vzrostl mezinárodní i vnitřní tlak na obsazení prázdných biskupství. Jednání mezi státem a Vatikánem musela začít nanovo, nicméně v této době už to byla spíše vatikánská delegace, která dokázala svého oponenta tlačit k ústupkům. V roce 1989 byla jednání o dosazení biskupských stolců v plném proudu, jedno z nich proběhlo hned po probírané pouti 14. a 15. listopadu. A třebaže se v průběhu roku 1989 podařilo dosáhnout určitých kompromisů a některé biskupské stolce byly obsazeny, stále trval tlak na naši tehdejší vládu, aby jednání dotáhla do konce, ta však nechtěla ustoupit zejména v otázkách jmenování některých prominentních členů tajné církve, například nechtěla uznat tajně svěceného biskupa Otčenáška. Na úspěšném pokračování jednání tak měl v tomto případě zájem spíše československý stát, který si však potřeboval ústupky na své straně prosadit určitý kompromis s pro něj nepřijatelnými návrhy z vatikánské strany. Proto byla masivní účast poutníků z Československa na aktu svatořečení Anežky Přemyslovny prezentována jako akt dobré vůle ze strany státní moci na podporu dalších jednání, zákazy a omezení počtu poutníků by naopak mohly jednání ohrozit.

Vztah s Vatikánem a domácí církevní strukturou byl navíc modifikován ještě vztahem komunistické moci k papežům. Po nekompromisním bojovníkovi proti komunismu Piovi XII. nastalo za jeho následovníků ze strany církve určité uvolnění důsledné protikomunistické politiky. Za papežů Jana XXIII., Pavla VI. a Jana Pavla I. docházelo spíše ke snaze vyjednat s komunistickými režimy alespoň nějaký kompromis a určitým způsobem stabilizovat postavení církve ve východním bloku i za cenu ústupků socialistickým režimům. Již na sklonku pontifikátu Pavla VI. byla tato politika opouštěna jako neúspěšná, nicméně až zvolení Jana Pavla II. jakožto prvního papeže z východní Evropy dokázalo skutečně symbolicky i fakticky změnit celou situaci. Jeho zvolení znamenalo nejen velikou morální posilu pro katolický disent a tajné církve ve východních zemích, ale zvýšený tlak a obrovská popularita papeže navíc dokázaly zahnat komunistické režimy do defenzivy. A právě ona popularita polského papeže spolu s jeho aktivní snahou cestovat do zahraničí byly podstatnými faktory, které umožnily římskou pout'. Úspěch, jaký zahraniční cesty papeže i některých jeho spolupracovníků sklidily v ostatních komunistických zemích, například v sousedním Polsku, samozřejmě nešel naší komunistické vládě, která se papežovi návštěvy obávala téměř stejně jako příslovečný čert kříže a snažila se jí stůj co stůj zabránit. Vyslat větší množství poutníků za hranice republiky, a to dokonce do kapitalistické Itálie se

tak nejevilo zdaleka tak problematické, jako umožnit církvi i věřícími požadovanou návštěvu papeže na našem území.

Rovněž přístup médií k celé akci se povolením masivní účasti věřících změnil. Pout' dostala v médiích daleko větší prostor, než bylo v té době pro církevní záležitosti obvyklé. Rovněž bylo zpravodajství mnohem vyváženější než dříve, do značné míry vymizela snaha pout' účelově interpretovat jako něco zcela jiného. A třebaže někteří autoři neopomněli zmínit možnou politickou motivaci papeže Jana Pavla II. při kanonizaci, nebo například uvádět titul „svatý“ před jmény světců, celkově byla většina zpráv vycházejících o pouti spíše pozitivních, či neutrálních.

Vzhledem ke kombinaci všech těchto faktorů, tedy selhávajících tradičních metod boje proti církevním událostem, bez možnosti nasadit metody účinnější, jako například policejní násilnou perzekuci, probíhající jednání o obsazení uprázdněných biskupských stolců, na kterých měl režim velký zájem, ale i zvětšující se popularita papeže, která podněcovala aktivitu domácí opozice i katolického exilu, a jehož návštěvy se režim velmi obával, rostoucímu mezinárodnímu i domácímu tlaku na uvolnění církevní svobody, jakož i některým dalším, bylo nakonec orgány veřejné moci vyhodnoceno možné vycestování věřících jako méně riskantní, než aktivní či pasivní boj proti pouti. Katolická církev celou akci vnímá jako veliké vítězství, dosažené na přímluvu dotyčné světice, které bývá dáváno do přímé souvislosti s následujícími událostmi na Národní třídě a s pádem komunismu jako takovým.

8. Seznam zdrojů

8.1. *Archivní prameny:*

- Národní archiv-
 - Předsednictvo ÚV KSČ
 - Sekretariát ÚV KSČ
- Archiv bezpečnostních složek-
 - Správa kontrarozvědky I. a II. díl

8.2. *Dobová periodika:*

- Dikobraz- 1989
- Katolické noviny- 1989
- Lidová demokracie- 1989
- Mladá fronta- 1989
- Práce- 1989
- Rudé právo- 1985, 1989
- Studie- 1985
- Svobodné slovo- 1989
- Zemědělské noviny- 1989

8.3. *Literatura:*

- Balík Stanislav, Hanuš Jiří, Katolická církev v Československu 1945-1989, Centrum pro studium demokracie a kultury: Brno, 2013
- Benda Václav, Noční kádrový dotazník a jiné boje, Fra: Praha, 2009
- Casaroli Agostino, Trýzeň trpělivosti, Karmelitánské nakladatelství: Kostelní Vydří, 2001
- Cuhra Jaroslav, Anežská pouť jako začátek jednoho zvratu, In: Confluens – Vlastivědný sborník Mělnicka, Regionální muzeum Mělník: Mělník, 2013, číslo 8
- Cuhra Jaroslav, Československo-vatikánská jednání 1968-1989, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR: Praha, 2001
- Čarnogurský Ján, O pútiach a o inom, In: Videné od Dunaja, Kaligram: Bratislava, 1997
- Dacík Tomáš, Církevně-politický vývoj u nás od konce 80.tých let do současnosti, CERM: Brno, 2000
- Felskau Christian-Frederik, Agnes von Böhmen und die Klosteranlage der Klarissen und Franziskaner in Prag: Leben und Institution, Legende und Verehrung, Traugott Bautz: Nordhausen, 2008
- Giansanti Gianni, Jan Pavel II: Portrét pontifika, REBO: Praha, 1996
- Halík Tomáš, Víra a kultura: Pokoncilní vývoj českého katolicismu v reflexi časopisu Studie, Zvon: Praha, 1995
- Harmann Jan a kol, Kardinál Tomášek: Generál bez vojska?, Vyšehrad: Praha, 2003
- Jäger Petr, Církev a náboženské společnosti v České republice a jejich právní postavení, Centrum demokracie a kultury: Brno, 2006

- Jandourek Jan, Tomáš Halík: Ptal jsem se cest, Portál: Praha, 1997
- Koura Petr, Vaníčková Vladimíra, Diktatura versus naděje, Ústav pro studium totalitních režimů: Praha, 2014
- Lukeš Bohumil, Československá strana lidová, In: Politické strany: Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a v Československu 1861-2004 II. Díl, Doplněk: Brno, 2005
- Opatrný Aleš, Význam kardinála Tomáška v období normalizace a přechodu k demokracii, Pastorační středisko sv. Vojtěcha při arcibiskupství Pražském: Praha, 2000
- Paulas Jan, Šebek Jaroslav, Katolické noviny 1949-1989, Katolický týdeník: Praha, 2009
- Pelikán Dragutin, Dějiny ruského práva, In: Dějiny evropského kontinentálního práva, Leges: Praha, 2018
- Piřha Petr, Čechy a jejich svatí, Comdes: Praha, 1999
- Růžička František, Fragmenty římské, Jarošík: České Budějovice, 1992
- Stehle Hansjakob, Geheimdiplomatie im Vatikan: Die Päpste und die Kommunisten, Benziger Verlag: Zürich, 1993
- Svoboda Bohumil, Na straně národa – Kardinál Tomášek v zápase s komunistickým režimem (1965-1989), Vyšehrad: Praha, 2006
- Svoboda Bohumil, Víra je můj pevný hrad: Rozhovor s arcibiskupem Karlem Otčenáškem a jeho přáteli, Vyšehrad: Praha, 2004
- Šimulčík Ján, Čas sviatania: Sviečková manifestacia- 25. marec 1988, Vydavateľství Michala Vaška: Prešov, 1998
- Šimulčík Ján, Katolícka cirkev a nežná revolúcia 1989, Vydavateľství Michala Vaška: Prešov, 1999
- Šmied Miroslav, Záruba František (ed.), Svatá Anežka a velké ženy její doby, Universita Karlova v Praze: Praha, 2013
- Vaněk Miloslav a kol, Ostrůvky svobody: Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR: Praha, 2002
- Vaško Václav a kol, Kardinál Tomášek: Svědectví o dobrém katechetovi, bojácném biskupovi a statečném kardinálovi, Zvon: Praha, 1994
- Vaško Václav, Dům na skále 1: Církev zkoušená, Karmelitánské nakladatelství: Kostelní Vydří, 2007
- Vaško Václav, Katolická církev v konfrontaci s totalitou: Vývoj religiozity v našich novodobých dějinách, In: Nejnovější čs. dějiny v kontextu obecných dějin, XIV. letní škola historie, Vybraná témata z období od r. 1938 do poloviny padesátých let. Sborník textů a přednášek, Porta linguarum: Praha, 2002
- Vaško Václav, Ne vším jsem byl rád, Karmelitánské nakladatelství: Kostelní Vydří, 2001
- Večeřa Pavel a kol., Dějiny českých médií 20. století, Portál: Praha, 2010
- Weigel George, Svědek Naděje: Životopis papeže Jana Pavla II., Práh: Praha, 2000
- Žáček Pavel, Boj proti církvím a sektám: Pohled z centrály StB, Nástin agenturně-operativní činnosti 9. odboru hlavní správy kontrarozvědky SNB v roce 1989, In:

Katolická církev a totalitarismus v českých zemích. Centrum pro studium demokracie a kultury: Praha, 2001

8.4. Internetové stránky

- <http://krizovnici.eu/o-radu/historie-a-vyvoj-radu/>